

Nr. 43, oktober 2006

Steengooie

Catharijnesingel 78 *oud worden in een jong monument*

utrechts
monumenten
fonds

Omslag: de luchtfoto in grijs gedrukt geeft een overzicht van het gebied. Het binnen het witte kader afgebeelde huis (de entree en het deel rechts daarvan) is Catharijnesingel 78.

Colofon

Onderzoek en tekst: Joop van Markesteijn
De afbeeldingen op pagina: 3, 7, 10, 15, 17, 23, 28, 29, 30, 31 en 33 zijn uit de collectie van Het Utrechts Archief.
De foto's op pagina 5, 35, 36 en 37 zijn gemaakt door Joop van Markesteijn.
De foto's op pagina 8, 19, 42 en 45 zijn uit de privé-collectie van Joop van Markesteijn, waarbij voor de afbeelding op pagina 45 wordt verwezen naar noot 34 op pagina 50.
De tekeningen op pagina 18, 21, 25 en 26 zijn gemaakt door Dirk van Sichem.
Uitgavebegeleiding, lay-out en opmaak: Simon den Daas.
Druk: Drukkerij van Mechelen BV.
ISSN: 1383-0279.

SteenGoed verschijnt drie maal per jaar en is een uitgave van de
STICHTING HET UTRECHTS MONUMENTENFONDS

Dorstige Hartsteeg 21, 3512 NV Utrecht
telefoon 030 - 2311761; fax 030 - 2332401
postrekening 427215

Het Utrechts Monumentenfonds beheert en restaureert monumentale woonhuizen in Utrecht. Voor minimaal € 10,- per jaar of € 200,- ineens is men begunstiger van de stichting. Men ontvangt dan het Jaarverslag, SteenGoed, de Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen en excursies.

Oud worden in een jong monument

1. Inleiding

Het oude gedeelte van het huidige Hooch Boulandt werd ruim honderd jaar geleden gebouwd op de gronden van de voormalige buitenplaats annex steen- en pannenfabriek 'Voorzorg'. Het wordt omsloten door de stadsbuitengracht, het Sterrenbos, de voormalige klinieken van het Academisch Ziekenhuis en de Pasteurstraat.

Tussen 1902 en 1904 betrokken de eerste bewoners hun huizen. De plaats waar deze toenmalige nieuwbouw plaats had, heette tot 1990 'Laag-Catharijne'. Het gaat om 120 huizen aan slechts 5 straten: de Justus van Effenstraat, Nicolaas Beetsstraat, de Hartingstraat¹, de Schroeder van der Kolkstraat en de Pasteurstraat. De bekendste daarvan waren de Justus van Effenstraat en de Nicolaas Beetsstraat. De eerste vanwege het 'Praktikantenhuis' van de studenten verloskundige op nummer 36²; de tweede vanwege het Gemeentelijk Energie- en Vervoerbedrijf Utrecht (GEVU) en de Psychiatrische en Neurologische Klinieken.

Door het vertrek van het Academisch Ziekenhuis aan het eind van de jaren '80 van de vorige eeuw kwam, na sloop van diverse gebouwen, veel grond vrij voor nieuwbouw. Hierdoor heeft de buurt zich ontwikkeld tot een levendige woon-

De naamgeving "Hooch Boulandt" is het resultaat van een door de projectontwikkelaar van deze wijk in 1990 uitgeschreven prijsvraag. Het woord "Hooch Boulandt" komt meerdere keren voor op de kaart van het plan tot uitbreiding van de stadsfortificaties op vier plaatsen van Hendrik Jz. Verstralen, oktober 1629.

1914. De praktikanten, verloskundigen in spe, poseren hier voor het praktikantenhuis, Justus van Effenstraat 36.

wijk met een meer gemengde bevolking dan voordien. Vóór de tweede wereldoorlog woonden er namelijk vooral doktoren, ingenieurs, onderwijzers, pensionhouders, musici en middenstanders. Tijdens deze oorlog kreeg de buurt, door haar ligging aan het spoorwegemplacement, te maken met de gevolgen van een tweetal bombardementen. Ook hielden de Duitse bezetters van tijd tot tijd razzia's op onderduikers in het ziekenhuis en op joodse buurtbewoners. Na de oorlog kwam de buurt in het nieuws als er weer eens een prins werd geboren in het Academisch Ziekenhuis. Een aantal buurtbewoners en oud-bewoners werd bekend door hun artistieke of maatschappelijke verdiensten.

Dat (de meeste van) deze 120 huizen aan de 5 straten er überhaupt staan, is om twee redenen een opmerkelijk feit: ten eerste was het helemaal niet de bedoeling dat hier particuliere huizen zouden worden gebouwd maar een station van de Rijnspoorweg. Was dat plan doorgegaan, dan zou bij wijze van spreken Hoog Catharijne nu tegenover het Geertebolwerk liggen en was het ziekenhuis gebouwd op de plek van het Maliebaanstation, nu Spoorwegmuseum! De familie I.A.A. Ram was immers in 1865 bereid haar buitengoed aldaar aan de gemeente te verkopen voor fl. 50.000. ten behoeve van de bouw van een ziekenhuis.

De buurt is ontstaan doordat de toenmalige eigenaren van de grond aldaar - de familie Gerlings - in 1899 sneller en slagvaardiger waren dan het toenmalige gemeentebestuur. Anders gezegd, bij gebrek aan daadkracht. Een flink deel van de grond kwam zodoende in particuliere handen. Doordat verschillende kleine bouwondernemingen hier naar eigen inzicht en smaak hun gang konden gaan, ontstond een kleinschalige stadsuitleg met een grote diversiteit aan vormen in Jugendstil en neoklassieke stijlen.

De tweede reden betreft niet het ontstaan maar juist het voortbestaan van de buurt: deze buurt was, vooral na de 2e wereldoorlog, lange tijd haar bestaan niet zeker. Het gemeentebestuur was wel zuinig op de grachten en had de huizen en werven daar tot monument verheven, maar de singelwand slechts als beschermd stadsgezicht aangewezen. Dit betekende in feite dat niemand de sloop van welk pand dan ook kon tegenhouden. Het was in dit opzicht een onbeschermde buurt.

Dit bleek duidelijk toen er rond 1980 plannen werden ontwikkeld voor de invulling van het gebied na vertrek van het

ziekenhuis. Projectontwikkelaars stonden al klaar om de oude huizen af te breken en op die plek woontorens en 'urban villa's' (langs de Singel) te bouwen. Mogelijk zouden ze een enkel gebouw van het ziekenhuis laten staan.⁴ Gelukkig was het gemeentebestuur nu wel wakker en kon de gemeente Utrecht op het laatste moment het ziekenhuisterrein kopen. Daaraan is het te danken dat de oude woonbebouwing bleef gespaard alsmede het hoofdgebouw, het zusterhuis en de neurologische kliniek aan de Nicolaas Beetsstraat.⁵ Het had dus weinig gescheeld of de oude buurt zou zijn meegezogen in de vaart der volkeren en gelijktijdig met de ziekenhuisgebouwen weggevaagd.

In deze buurt vonden wij in 1981 het huis, Catharijnesingel 78, waarop wij op slag verliefd werden, met zijn Jugendstil glas-in-lood portiek, het nagenoeg intacte interieur uit de bouwperiode en een flinke afstand tot de toenmalige achterburen: de klinieken van het AZU. Hier wonen wij inmiddels al een kwart eeuw. Over dit huis en over de plek waar het staat, gaat dit SteenGoed.

Catharijnesingel 78.

We weten niet welke personen die straatnamen hebben voorgedragen. Als het aan de Utrechtse vereniging 'Voor de Kunst' gelegen had, waren deze 5 straten vernoemd naar 'beeldende kunstenaars, die binnen deze veste geboren of werkzaam zijn geweest, zoals Anthonio Moro, Adam en Paulus van Vianen en Jan van Scorel'. Dit stelde de Utrechtse kunstenaress Etha Fles (1857-1948) namens deze vereniging voor.³ Maar in de gemeenteraadsvergadering van 28 april 1902 werd haar desbetreffende rekwest voor kennisgeving aangenomen en ging men over tot de orde van de dag.

2. De plek toen en nu: 6 eeuwen in het kort

Het oudst bekende gebouw in 'onze' buurt was de eerste Geertruidenkerk. Deze kerk werd gebouwd omstreeks 1200 en in 1250 verwoest tijdens een belegering van de stad door het leger van Willem II, graaf van Holland. Ook voordien hadden kwaadwillende 'luyden' het regelmatig op de kerk voorzien. Een oorkonde uit 1259 vermeldt dat de parochiekerk van Sint Geerten, die voorheen buiten de muren van de stad Utrecht lag, verwoest was, en nu naar een meer geschikte plaats binnen de muren van de stad is overgebracht.¹ De kerk - althans wat daarvan restte - werd afgebroken en - naar men zegt - met de oude materialen en in de oude vorm en omvang, herbouwd op de plaats waar zij nu staat, het Geertekerkhof, net binnen de stadswal.²

De Geertekerk was al een parochiekerk vóór de aanleg van de oudste grachten en wallen die destijds als een soort Berlijnse muur de parochie in tweeën deelden. We weten niet hoeveel van haar parochianen ten tijde van de verplaatsing nog woonden in het polderachtige gebied waarover we nu spreken. Het platteland raakte immers regelmatig ontvolkt

door oorlogsgeweld. Voor deze bewoners was de stad bereikbaar via de reguliere stadspoorten. Maar mensen zoeken toch overal de kortste weg: op een oude kaart zien we evenwijdig aan de westelijke stadsmuur een weg lopen waarvan het eerste deel Kerrewech en het tweede deel Groenewech heet. Waar de Kerrewech in de Groenewech overgaat, loopt een weggetje haaks daarop recht naar de Smeetoren. Die had oudtijds een poort, voorzien van traliewerk, aan de waterkant. Mogelijk diende deze poort eertijds als stadspoort.

Detail van de door N. v.d. Monde nagetekende kaart van 'De stadsvrijheid van Utrecht' uit 1539 van Evert van Schayck. Opmerkelijk aan deze kaart is dat zij O-W i.p.v. N-Z is georiënteerd.

Op deze prent, gemaakt door J. van Liefland in 1859, een reconstructie waarop de Smeetoren in de XVIIe eeuw is afgebeeld, is duidelijk aan de waterkant van de toren een poort te zien. Op de achtergrond, rechts, de Geertekerk.

Voor zover bekend, maakten behalve het gilde ook de bewoners van het Duitse huis gebruik van deze poort. In een huurcedul uit 1400 wordt het gebruik ervan aan de Ridderlijke Duitse Orde toegestaan.³ Werden daar in een gegeven tijdvak mensen en/of goederen overgezet? Op een afbeelding van de toren door Cornelis Pronk (1730) is deze poort al dichtgezet.

De volgende gedocumenteerde bebouwing is het huis van de Duitse ridders. Uit de archiefbeschrijving van de Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, nemen wij hier enkele feiten over. De Duitse ridders hielden zich bezig met de verbreiding van het christendom en de verpleging van zieken. (Uit een aflaatbrief van de wijbisschop van Utrecht uit het jaar 1251 weten wij, dat de ridders hier in Utrecht toen al armen en 'ellendigen' verzorgden).⁴ In 1232 schonk ridder Sweder van Dengede de tweede, heer van de vrije heerlijkheid Ringelberg⁵ gehuwd met Beatrix, dochter van ridder Sweder van Wiltenborg, de rechten op een stuk grond aan de balije van Utrecht (de Noord-Nederlandse vertakking van de Duitse Orde). Hij had de rechten op die grond - in oude oppervlaktemaat een halve 'hoeve' met enkele boerderijen erop - voor 100 ponden gekocht van Johan van Stoetwegen. (een hoeve land = 16 morgen = 14 hectare). Met deze gift kocht hij zijn gelofte af om als kruisvaarder naar het heilige land te trekken.

Dit stuk land lag in de nabijheid van 'dat oude kerckhoff, dair sinte Gertrudenkerck plach te staen eer sy binnen de stadt geset wert' ⁶ aan de westzijde buiten Utrecht onder 't Lijnpad. Daar stichtten de ridders in 1232 hun convent. Anderen volgden het voorbeeld van Sweder van Dengede. De Balije van Utrecht ontving zodoende in de loop van de tijd meerdere schenkingen en ook andere emolumenten. We noemen er enkele.⁷ Volkert, ridder van de Lek, geeft in 1241 aan de Duitse Orde het recht om eenmaal per jaar met een beladen schip geheel tolvrij voorbij zijn tolplaats te varen, mits voor die doortocht een vat wijn geleverd wordt aan het Duitse Huis bij Utrecht. Floris 'de Voogd', (oom van en voogd over Floris V en als zodanig regent over het graafschap Holland) verleende in 1257 vrijdom van tolbetaling voor alle levensmiddelen en kledingstoffen in het graafschap van Hol-

land en vrijgeleide voor personen en goederen bij het vervoer van leeftocht ten behoeve van het convent. Gijsbrecht, Heer van Amstel, schonk in 1265 een 'hoeve lands' (ongeveer 14 ha) bij de 'tichelbakkerijen in de weide buiten Utrecht gelegen'. We mogen aannemen dat in dit weidegebied landbouw, vee-teelt, het winnen van klei en het bakken van stenen en vloer-tegels de belangrijkste bronnen van bestaan waren. De klei in dit gebied bleef tot ver in de 19e eeuw een zeer populaire grondstof.

Het grondbezit van het convent breidde zich nog verder uit door schenkingen, aankoop en erfpacht: zo wordt melding gemaakt van de overdracht van 4½ morgen (ca. 3,8 ha) land in 1306, in erfpacht, door het Kapittel van St. Marie aan de Duitse Orde. Dit land lag tegen de noordzijde van het refectorium en dormitorium (eetzaal en slaapzaal). In 1309 wordt vermeld dat op de (noordelijke) grens tussen het gebied van de ridders en dat van de stad Utrecht een stenen muur is gebouwd. Aan die kant waren kennelijk geen verdere uitbreidingen te verwachten.⁸ Maar naar zuidelijke en westelijke richting verkreeg het convent ook in de jaren daarna steeds meer grond en boerderijen in eigendom of erfpacht. We moeten ons voorstellen dat de landerijen en gebouwen van de Balije van Utrecht lagen in het gebied dat thans begrensd wordt door Catharijnesingel, Sterrenbos, Vaartse Rijn en Merwedekanaal. De Kruisvaart die nu door dat gebied loopt, bestond nog lang niet. Op de kadastrale kaart van 1832 zien we dat de Duitse Orde nog steeds flink wat grond bezit in deze contreien.

In 1255 breidde de Duitse Orde ook zijn gebouwen noordwaarts uit. In 1267 wordt gesproken over 'het refectorium en dormitorium' van wat we nu een ziekenhuis zouden noemen. In 1296 werd een aan Sint Anna gewijde kapel gesticht: de 'Sinte Annenkercke', ongeveer op de plaats waar de vroegere St. Geerten had gestaan, (ter hoogte van de Pasterstraat), met verlof om daar diensten te houden en te begraven.⁹

Het daarvoor benodigde kapitaal ontleen commandeur en broeders o.a. aan bepaalde renten en andere gelden afkomstig van Heer Lambert, vroeger officiaal van de bisschop van Utrecht, nu (1269) hun medebroeder. (De officiaal was belast met de geestelijke rechtspraak binnen het gebied van de bisschop). Zij bestemmen deze gelden niet alleen voor het vieren van diens jaargetijde en bepaalde feestdagen met

Litho van de voormalige kapel van het convent, gemaakt naar een in het archief der stad Utrecht berustende gebrekkige kopie van een oud schilderij dat, door de heer F.N.M. Eyck van Zuylichem, de schrijver over de bouwde van de middeleeuwse kerken in Nederland, enigszins is gerestaureerd. De litho is een vrij trouwe voorstelling van deze kopie. In deze kapel is ook de eerste Utrechtse landcommandeur van de balije van Utrecht, Antonis van Ledersack, begraven (1266).

'pitantiën' (broedermaaltijden), maar ook voor de bouw van de kapel, aanschaf van koorboeken en altaarsieraden.

In het jaar 1345 belegerden meer dan 500 ruiters en een veelvoud aan voetvolk onder aanvoering van Willem IV, graaf van Holland, de stad Utrecht. Deze belegering duurde 6 weken. De aanvalswerktuigen werden aangevoerd via IJsselstein. Na deze belegering van zes weken, was meer dan de helft van het convent van de Duitse ridders door het oorlogsgeweld vernield. Veel ridders en bewoners van de omgeving hadden het gerucht van een mogelijke aanval al vernomen en zich met haast en goed tijdig binnen de stadsmuren in veiligheid gesteld. Hoewel de Duitse ridders na deze verwoesting hun leven en werk enigszins hervatten, zagen zij uit naar een veiliger plek en deden zij pogingen om zich binnen de stadswal te vestigen.

Op 31 januari 1347 gaf de stad Utrecht de ridders toestemming een nieuw huis binnen de stadswal te stichten. Bisschop Jan van Arkel verkocht daartoe, met toestemming van zijn prelaten en de kapittels, aan de Duitse Orde een erf in de Springwijk, dat tot zijn tafelgoederen behoorde en waarop tot dusver mogelijk zijn stallen stonden. Tevens verkregen de ridders bij die gelegenheid door ruil een viertal erven gelegen binnen het claustrale gebied van St. Pieter en het 'Heilige Geesthuis' aan de noordoostzijde van de Borchbrug (nu Vismarkt 23) binnen de stad Utrecht.¹⁰

De bouw van het nieuwe Duitse huis binnen de stadswallen duurde ruim 10 jaar. In 1359 namen de ridders hun intrek in het nieuwe complex aan de Springweg.

De bouw van 'die kerck ende die sael coesten tusschen

tijen ende twaelffdusent oude scilde'. Dit kwam overeen met ongeveer 750 kg zilver.

Toen de ridders waren vertrokken en de restanten van het convent waren geruimd, gaf Floris van Wevelikhoven, bisschop van Utrecht, in 1390 toestemming tot het stichten van een andere aan St. Anna gewijde kapel buiten de muren van de stad, op de plaats waar vroeger het Duitse Huis had gestaan. In deze kapel mochten kerkdiensten worden gehouden en ook begraven worden. In 1622 gaf het toenmalige stadsbestuur opdracht de restanten van vele gebouwen waaronder deze St. Annakapel 'ten gronde toe' af te breken en de stenen elders te gebruiken.¹¹ Andere gebouwen, die in die tijd afgebroken werden, waren: het St. Joosten Gasthuis buiten de Tolsteegpoort, ten dele verbrand en vernield; de kapel op het Ellendige Kerkhof buiten de Catharijnepoort, waar de ter dood veroordeelden werden begraven.

Plannen voor een 'stadsuitleg'

Omtrent het jaar 1624 deden enkele rijke Duitse immigrantenfamilies, bij monde van het raadslid Paulus Moreelse, schilder, bouwmeester van de nieuwe Catharijnepoort en vader van de latere burgemeester Hendrick Moreelse, een voorstel om 80 grote huizen te bouwen aan de westzijde van de stad. De vroedschap zou dan moeten besluiten de stad aan deze zijde 'uit te leggen'. Moreelse wilde de vele krotten en sloppen, die de stad rijk was, opruimen en buiten de wallen systematisch nieuwe wijken bouwen. Het plan is niet uitgevoerd; er werd zelfs nauwelijks aandacht aan besteed. De groep Duitse immigranten vond uiteindelijk in Amsterdam een woonplaats.¹²

Het stadsuitbreidingsplan van Hendrick Moreelse

Bijna 40 jaar lang wordt niet gerept van stadsuitbreiding. Dan stelt op 9 juni 1663 de eerste burgemeester Hamel aan de vroedschap voor om op korte termijn te vergaderen 'omme te delibereren waer ende in welcker voegen tot gerieft van de aankomende warmoesluyden een bequame en welgelegen plaetse soude kunnen worden gedespicieert ende daertoe geaccomodeert, ten eynde de dagelijx aengroeyende moesneeringe te meer mochte worden gebeneficieert ende voortgezet.'¹³

Het nieuwe Duitse huis binnen de stadswallen, ca 1670.

Enkele dagen later op 13 juni 1663 kwam de vroedschap opnieuw in vergadering bijeen en werd ter illustratie de kaart van de stad getoond (vervaardigd door de hoogleraar Hugo Ruysch) met een uitbreidingsplan aan de westzijde van de stad, bestaande uit landerijen waarin 'twee á drie geprojecteerde griften' zijn getekend. De raad benoemt uit haar midden een commissie onder leiding van Hendrick Moreelse (een van de burgemeesters van Utrecht van 1662-1664), om het plan te beoordelen en verder uit te werken.¹⁴ De eigenaren en inwoners van het betreffende stadsdeel worden op de hoogte gesteld van de plannen;¹⁵ de te graven grachten worden 'in loco' (ter plaatse) afgebakend om de heren van de vroedschap meer houvast te geven bij hun overwegingen.¹⁶ Al op 22 augustus 1663 heeft de vroedschap op basis van de conceptresolutie van Moreelse en na rijp beraad, '... goetgevonden ende geresolveert door de landen langhs de westzyde van de stad Utrecht gelegen te openen twee bequame griften uyt den ouden Rhijn tot in de vaartschen Rhijn, ende deselve door te snyden met een grift tot in de stadsgragt omtrent de waterpoort van St. Marien, sulx die op de caerte vertoont worden, om aldaar ten wedydsijden erven, ende tot voortsettinge van den bouw ende moesneeringe bequame hoven uytgeslagen te worden, ende de luyden gepermitteert huysen te bouwen op ordre ende regel bij de vroedschap te beramen'.¹⁷ Het bestek van het graafwerk wordt goedgekeurd.¹⁸ Tenslotte wordt besloten de grachten breder te maken dan was gepland omwille van de bevaarbaarheid door grotere schepen.¹⁹

De opzet was in eerste aanleg een tuinbouwgebied te creëren met aan- en afvoerwegen over het water en planmatige bouw van bijbehorende woonhuizen (geen bedrijven, geen winkels, wel blekerijen) en dergelijke langs de waterkanten. Later kwam steeds meer nadruk te liggen op de bouw van woonhuizen. Moreelse ried aan om snel aan de slag te gaan: liefst zodra het graan van het veld zou zijn. Zodoende was er een seizoen werk voor arme mensen die anders door de stad onderhouden moesten worden.

De raad kon zich wel vinden in de aanleg van de drie grachten waarvan er twee parallel zouden lopen aan de stadsbuitengracht en één haaks daarop (de Mariagracht tegenover het Mariabolwerk, omdat daar reeds een doorsteek in de 'Cingelweg' (nu Catharijnesingel) was gemaakt), maar - zoals Moreelse in zijn hieronder aangehaalde rede tot de vroed-

schap van 23 januari 1664 zei - 'blijvende alleen voor als noch in deliberatie de dwarsgracht (Geertegracht) tegenover de Smeetoren'²⁰ Zowel in het plan uit 1624 als dat uit 1663 fungeerde het Mariabolwerk tussen Mariakerk en stadsbuitengracht als overgang naar het nieuwe stadsdeel.

Toen in 1664 de Mariagracht was gegraven, werd op de plaats waar deze door de Cingelweg heen ging, een brug gebouwd met een lengte van 6 roeden (ca 22 m.) De reeds bestaande doorgraving werd gedicht. Hoewel de Geertegracht onderdeel uitmaakte van de latere deductie van Moreelse bleef dit grachtje tot op 20 roeden (ca. 64 m) tot aan de singel onuitgegraven.

Op 23 januari 1664, het graven van de grachten was al in volle gang, kwam Hendrick Moreelse met een nog uitgebreider, weldoordacht plan voor de stadsuitbreiding aan de westzijde dat hij met verve verdedigde in de vroedschapvergadering. Dit plan - de zogeheten 'Deductie van Moreelse'²¹ maakte deel uit van een opzet die ook voorzag in een uitbreiding van de wallen en fortificaties en een verbinding over het water met de rivier de Eem. Daartoe was een haven in de stadsbuitengracht gepland ter hoogte van Wolvenburg. Van daar ging de nieuwe waterroute richting Blauwkapel en zo verder. Moreelse stelt dat door de nieuwe (naar zijn mening excessief dure) sluis 'aen de (Leidse) Vaert' dagelijks tot wel 100 schepen niet meer de stad binnengaan maar zo snel mogelijk er langs varen, '... sonder meenighmael een uer te vertoeven, ofte een stuyver te verteeren...'. Hij wil van Utrecht weer een 'coop- ende blyfstadt' maken in plaats van zoals nu een 'loopende passeerstad'.²² In zijn nieuwe plan kwamen 4 langsgrachten voor: de stadsbuitengracht, de twee langsgrachten uit het plan van 1663 en een vierde nog te graven gracht.

De grachten hadden nog geen officiële naam. In de vroedschapvergaderingen werden ze aangeduid als de 'warmoesiersgrachten'. Besloten werd de gracht het dichtste bij de stadswal de Heerengracht (later werd dit de Kruisvaart) te noemen.

Hier waren prestigieuze huizen gepland (urban villa's avant la date) bedoeld om rijke lieden te verleiden niet aan de Vecht op een buitenplaats te gaan wonen, maar hier 'aen dien helderen ende frisschen waetervloet'. De gracht daarachter de Bloemgracht (later de nieuwe Kruisvaart) en de laatste de Bleekersgracht (sinds begin 20e eeuw opgenomen in de ver-

breiding van de Croeselaan). In het dagelijkse spraakgebruik werden deze grachten steevast als de 'eerste, tweede en derde moesgracht' aangeduid; de officiële namen werden niet vaak gebruikt. De drie lange grachten, evenwijdig aan en even lang als de stadsbuitengracht tussen de Catharijnebrug en de Bleekstraat, kregen aan de noordzijde een open verbinding met de Leidse Vaart. Aan de zuidzijde waren ze met elkaar verbonden en mondden ze uit in de Vaartse Rijn.

Van het plan van Moreelse is alleen de aanleg van de grachten uitgevoerd, mede als gevolg van zijn overlijden in 1665 en de bezetting van de stad door de Fransen.²³

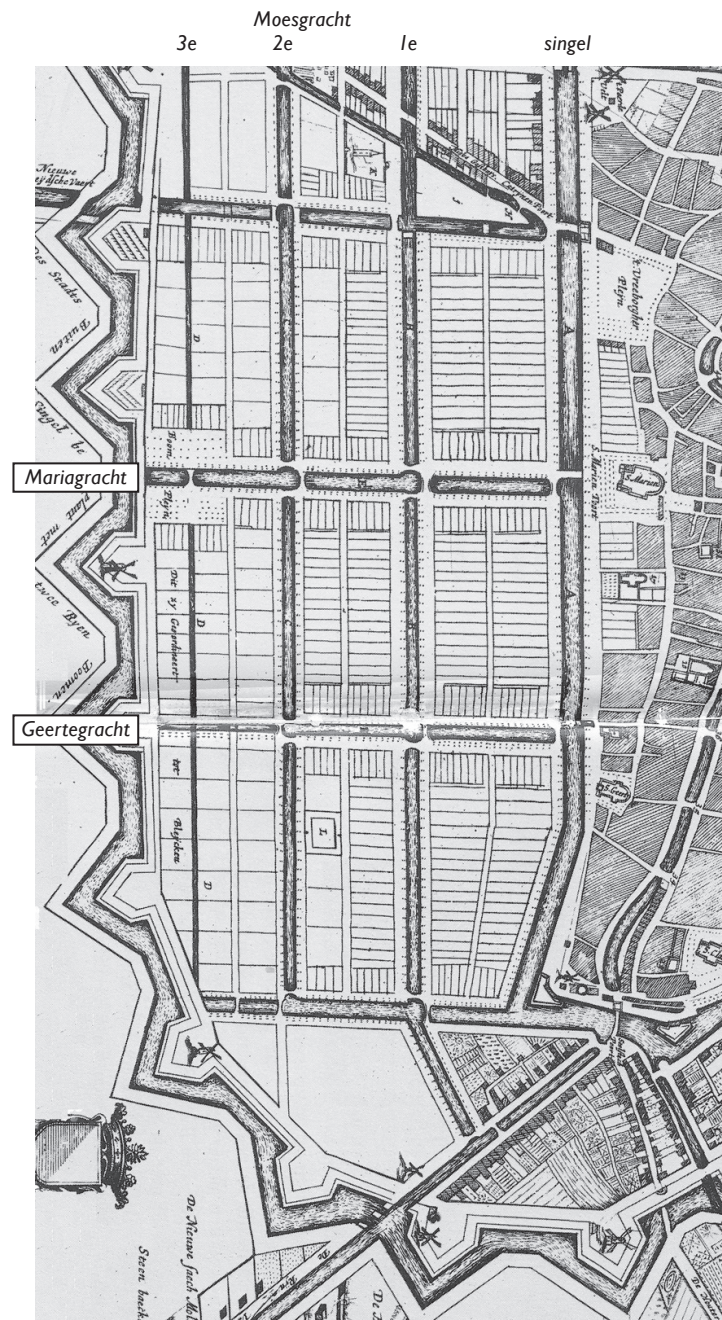
Ook de latere plannen van E. Meijster in 1670 en van Jhr. Van Asch van Wijck in 1827, die het eerdere plan van Moreelse als uitgangspunt namen, werden niet uitgevoerd mede als gevolg van de economische recessie in die periode. Het bleef dus bij het aanleggen van de grachten; er zijn nooit huizen langs gezet, wel mooie bomen. Men sprak dan ook van de 'plantage'.

Van de dwarsgrachten verviel de Mariagracht in het begin van de 19e eeuw.

De Geertegracht is tot 1899 als een smal watertje blijven bestaan en maakte destijds deel uit van de vijverpartij van de buitenplaats Voorzorg.

De Bleekersgracht werd, zoals hierboven reeds is gezegd, gedempt in de jaren dertig van de vorige eeuw ter verbreding van de Croeselaan. (de middenberm van de Croeselaan is de gedempte Bleekersgracht).

Op dit moment resteert van de grachten van Moreelse alleen nog de Kruisvaart die bij de Jutphaseweg begint en via een spuiwerker onder de RABO-bank bij de Dambrug in de Leidse Rijn uitkomt.

Deel van het door Moreelse gelanceerde plan van uitleg van de stad. Kopergravure uitgevoerd door H. Specht (1664), naar een tekening van Hugo Ruisch.

De steenovens en cementfabriek van Cazius

Daar de stadsuitbreiding uitbleef, beperkte zich de bedrijvigheid in dit gebied rond de grachten van Moreelse als vanouds tot groentekwekerijen, steen- en pannenbakkerijen en wat boerderijen zoals de St. Anna Hofstede, die op de plaats stond van de in 1622 afgebroken St. Anna Kapel.

In 1755 liet Gijsbert Dirk Casius (later Cazius) (1722-1804) met zijn toenmalige vrouw Maria van Lil zich als burger van Utrecht inschrijven,²⁴ nadat hij in 1752 was benoemd tot rentmeester van de aan de Ridderlijke Duitse Orde toebehorende landerijen te Maasland en Pernis en in 1762 tot Rentmeester-Generaal van de Ridderlijke Duitse Orde, balije van Utrecht. Hij en zijn vrouw namen hun intrek in het Duitse Huis op de Springweg. Maria van Lil overlijdt, kinderloos, enkele jaren later. Hij hertrouwde met Cornelia van Gils.

Nog voordat Cazius zich in Utrecht vestigde als steen- en kunstcementfabrikant was hij al bij de cementhandel betrokken.²⁵ Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij begin 1773 een aanvraag indiende bij de vroedschap om een steen- en kunstcementfabriek te mogen oprichten. Cazius had tussen 1763 en 1773 het noordelijke deel van een terrein ter grootte van ca 2,5 ha gelegen tussen de stadsbuitengracht en de Kruisvaart (eerste moesgracht) deels in erfpacht en deels in eigendom weten te verwerven.

In het jaar 1773 verkreeg hij onder zeer stringente voorwaarden en na rijpe overweging van de vroedschap van Utrecht, toestemming om een steenoven op te richten op zijn terrein tegenover de Smeetoren. Wel moest hij voor het vervoer van grondstoffen en eindproducten gebruik maken van de moesgrachten die door hem desverlangd uitgediept mochten worden; hij mocht nimmer gebruik maken van de stadsbuitengracht!

De steenovens en later de kunstcementfabriek bouwde hij, zoals overeengekomen, aan de achterzijde van het terrein, zodanig, dat gebruik gemaakt kon worden van het Geertegrachtje. Van dit grachtje, dat als onderdeel van de stadsuitleg van Moreelse tot stand was gekomen, was in de loop der jaren slechts een doodlopend watertje vanuit de Kruisvaart (1e moesgracht) overgebleven.²⁶

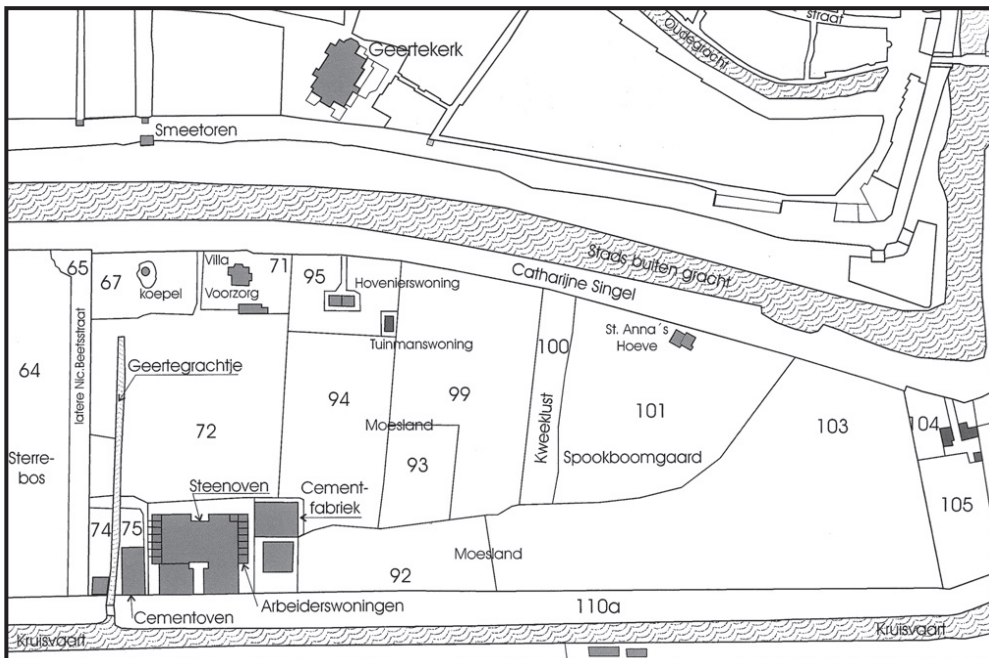
Nadat het Geertegrachtje enigszins uitgegraven en verbreed was, maakte het met de Kruisvaart deel uit van de aan- en

afvoerroute over het water naar de Vaartse Rijn. Aangevoerd werden brandstoffen, pan- en steenaarde en bagger, afgevoerd stenen, pannen en kunstcement.

Foto uit ca. 1880. Het verbrede Geertegrachtje met zicht op de steenbakkerij. Op de voorgrond een kom voor het keren van de schepen. Op de achtergrond een trein op de Rhijnspoorlijn.

Aan het eind van de 18e eeuw bezat Cazius nagenoeg het hele gebied van ruim 11 ha. Hiervan werd slechts 2 ½ ha in beslag genomen door de steenovens, pannenbakkerij, de cementfabriek, enkele arbeiderswoningen voor de baas en het personeel en een hovenierswoning met erf. Het grootste deel van het terrein werd verpacht en bestond uit het aan de singel gelegen weiland, genaamd Kweeklust, verder een boomgaard, bekend als de 'Spookboomgaard', en een perceel hoveniersland met daarop enkele boerenbedoeeningen waaronder de St. Anna Hofstede. In de St. Anna Hofstede werd van 1802 tot 1810 een lakmoesfabriek gedreven, eerst door Jan van Maarschalkerweerd en daarna door de firma François Bendt & Co.²⁷

De situatie bij de Catharijnesingel ca. 1830. Het gehele gebied vanaf de (latere) Nic. Beetsstraat (links) t/m perceel 103 (rechts) was toen eigendom van de familie Cazius.

De ‘Steenplaats’, later buitenplaats Voorzorg

Na het overlijden van beide ouders Cazius vond in 1816 een boedeldeling plaats tussen de twee zonen.²⁸ De oudste zoon Unico Wilhelm Teutonicus (1766-1832) verkreeg de kunstcementfabriek en het zuidelijke gedeelte van het terrein. Unico was oud-rentmeester-generaal van de Ridderlijke Duitse Orde, balije van Utrecht, lid van de stedelijke raad en Raad der Admiraliteit op de Maas. Hij ging niet op het terrein wonen maar kocht in 1823 de oude herberg Het Boompje (aan de Biltstraat) met de grond rondom. Hij liet op de plaats van de herberg een villa bouwen: ‘De Oorsprong’.²⁹ De jongste zoon, Mr. Jan Hendrik Cazius (1767-1845), verkreeg de steenfabriek met de daarbij behorende terreinen. Hij is een tijdlang lid geweest van de stedelijke raad en secretaris-generaal van de Ridderlijke Duitse Orde, balije van Utrecht. Ook hij liet - omstreeks 1822 - een villa met toebehoren bouwen, en wel op het terrein t.o. de Smeetoren.³⁰ Zo ontstond aan de Catharijnesingel de buitenplaats Voorzorg.³¹

Omstreeks 1822 liet J.H. Cazius de villa Voorzorg bouwen aan de voorzijde van het terrein aan de Catharijnesingel, ter hoogte van de huidige woningen 70 t/m 73. Het huisadres van de villa was Singel wijk L nr. 213. Steendruk van J.D. Steurwald naar een litho van P.J. Lutgers.

In 1823 verhuisde het gezin Cazius van de Runnebaan, wijk F nr. 252 (Nieuwegracht nr. 5) naar de nieuw gebouwde villa. De afbeelding toont hoe de buitenplaats Voorzorg eruit zag; andere details weten we uit de advertentie in de Utrechtsche Stedelijke Courant van 27 januari 1840. Daarin werd aangekondigd dat de steenbakkerij met villa genaamd Voorzorg op zaterdag 14 maart 1840 publiekelijk zou worden geveild ‘aan het kantoor van publieke Verkoopingen Achter St. Pieter, wijk F no. 303’. De villa wordt daarin aangeprezen als een zeer aangenaam gelegen en ‘logeabel’ herenhuis, voorzien van zeven benedenkamers, mangelkamer, keuken en verdere gemakken. Er waren overkluisde kelders. De bovenverdieping bestond uit logeer-, meiden- en provisiekamers, ruime zolders en een vliering. Om de villa heen lagen de stalling voor vier paarden, een ruim koetshuis, een grote en fraaie koepel (tuinhuis), twee grote tuinen beplant met exquise vruchtbomen. De steenbakkerij bestond uit twee kapitale steenovens met pannenkappen, turfchuren en tas- en werkvelden. Verder

We beperken ons hier tot enkele geuren. 'Geld stinkt niet', moet de familie Cazius gedacht hebben. Hun fabriek deed dat wel. De gemeente Utrecht vermeldt in haar rapport aan de 'Agent van nationale Oeconomie' (landelijke enquête van 1801) dat de kunstcementfabriek van de wed. Cazius en Zoon '... bij alle westelijke winden zulk een hinderlijke reuk en damp over het grootste deel van de stad verspreidt dat zij billijk een ieders klacht opwekt en daarom of verder van de stad behoorde te worden geëloigneerd of dat dezelve bij westelijke winden behoorde stil te staan'.³³ Het kwam daarom velen wel goed uit, dat na een onderzoek in 1809 naar de kwaliteit van het kunstcement van Cazius, het octrooi uit 1792 werd ingetrokken, de installaties onklaar gemaakt en de voorraden vernietigd. De uitslag van het onderzoek was zeer negatief voor zijn product. Cazius wilde echter hoe dan ook iets fabriceren in zijn bedrijfsgebouwen aan de Catharijnesingel. Hij bedacht alweer een kruidige onderneming: een branderij van beenzwart. Dit werd op grond van te verwachte permanente stankoverlast niet toegestaan. Oudere Utrechters zullen dit zonder verdere uitleg begrijpen.

behoorden er nog een nieuwgebouwde meesterknechtwoning en 18 daggelderswoningen bij; alles te samen groot 2 bunders, 64 roeden en 52 ellen (ca. 2,7 ha).

Tot een openbare veiling kwam het niet, want Mr. Jan Gerlings kocht blijkens acte op 24 april 1840, dit gehele complex ondershands voor een bedrag van fl. 49.000,-.³²

Na de koop gingen Jan Gerlings met zijn vrouw Judith Oortman en hun 3 kinderen in de villa wonen. Het aangekochte terrein werd omheind. De dagelijkse leiding van de fabriek bleef in handen van de meesterknecht, die nu een andere heer kreeg. Op het bedrijf werkten mannen, jongens en vrouwen, in totaal 48 personeelsleden. De steenfabriek deed nog steeds goede zaken met de export van bakstenen. Het verhaal over het reilen en zeilen van de cementfabriek en zijn roemloze ondergang verdient het eigenlijk om in kleuren en geuren verteld te worden.

Het buiten 'Voorzorg' werd uitgebreid met een vijverpartij, een oranjerie en bestond verder uit moestuinen en kassen. Het geheel werd onderhouden door een tuinman en een hovenier. In 1846 kocht Christiaan Oortman, de schoonvader van Jan Gerlings, van de erven Mr J. H. Cazius een deel van het terrein van Voorzorg (ca 1,7 ha) waarop een boomgaard stond en zes woningen.

Op 8 december 1866 kon Gerlings een deel van het terrein van de voormalige cementfabriek kopen van de erfgenamen van U.W.T. Cazius.³⁴ Hierdoor werd zijn complex in zuidelijke richting met ca. 6 ha land en opstallen uitgebreid.

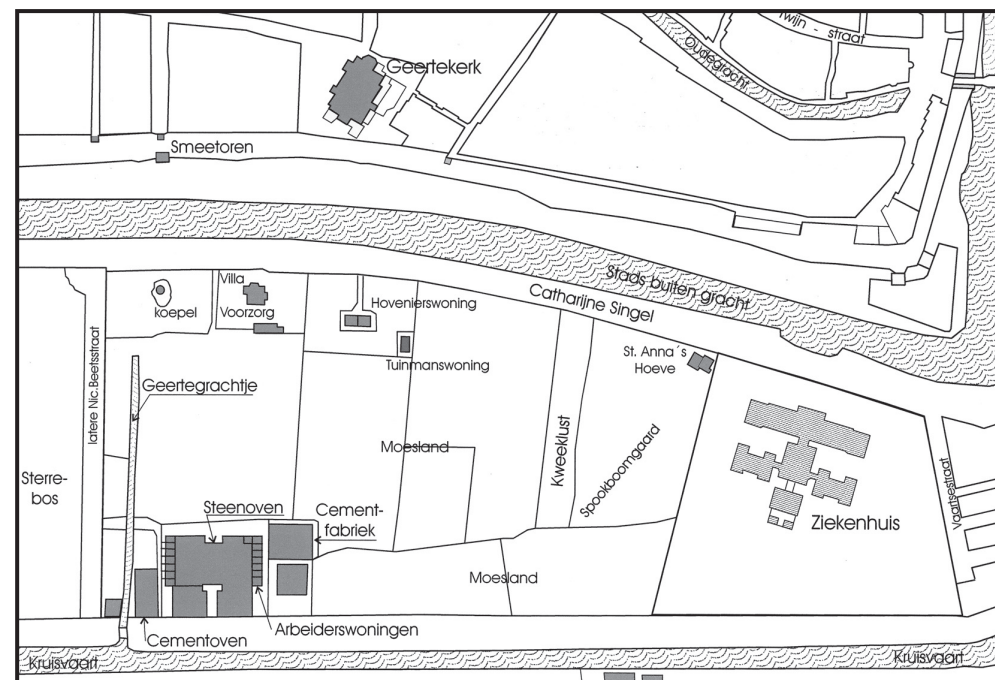
Deze aankoop door Gerlings hield wellicht verband met het feit dat een plan uit 1863 om het Staatsspoorwegstation te vestigen op het zuidelijkste punt van het Sterrenbos, geen doorgang vond. Het station zou volgens dit plan aan de oostzijde (stadszijde) van de bestaande Rijnspoorbaan gebouwd worden. De werkplaatsen zouden dan komen te liggen op het terrein van de steenfabriek.³⁵ Mogelijk was de grond minder waard geworden, mogelijk wilde Gerlings zich indekken tegen nieuwe plannen van de spoorwegmaatschappij.

Grondverkoop voor een Stedelijk Ziekenhuis

Al snel daarna werd duidelijk dat Mr. Jan Gerlings niet onwillig was om het zuidelijke gedeelte van zijn terrein te verkopen aan de gemeente Utrecht die al geruime tijd op zoek

was naar een geschikte locatie voor een te bouwen stedelijk ziekenhuis.

De onderhandelingen werden geopend en op 22 januari 1867 verkocht Gerlings een stuk grond ter grootte van ca. 3 ha. voor een bedrag van fl. 30.000,- aan de gemeente.³⁶

Deze afbeelding (naar de kadastrale kaart van 1832) geeft de ontwikkeling weer van het terrein aan de zuidzijde, ca. 1875. Rechtsonder is het stuk grond ingetekend dat Gerlings in 1867 aan de gemeente verkocht met daarin de plattegrond van het enige jaren daarna gebouwde ziekenhuis.

De buitenplaats Voorzorg raakt beklemd

De ontwikkeling van de spoorlijnen rondom Utrecht had onder meer tot gevolg dat de Rijnspoorlijn aan de oostzijde van de Kruisvaart werd aangelegd en via een beweegbare spoorbrug over het Geertegrachtje tussen de steenfabriek en de Kruisvaart ging. Die spoorlijn vormde geen belemmering voor de aan- en afvoer over water door de Kruisvaart. (1e moesgracht)

Dit werd anders toen de Staatsspoorwegmaatschappij in 1867 een spoorlijn naar Culemborg en een emplacement wilden aanleggen. Hiervoor werd de Kruisvaart (1e moes-

gracht) geheel gedempt en de Bloemgracht (de 2e moesgracht - om de verbinding tussen de Leidse Rijn en de Vaartse Rijn mogelijk te maken - verbreed en met een bocht geleid naar de Vaartse Rijn. Deze verbrede Bloemgracht werd voortaan de (Vernieuwde of Nieuwe) Kruisvaart genoemd en bestaat nog steeds.

De aanvoer van steen- en pannaarde over water naar de steenfabriek via de Vaartse Rijn en de Nieuwe Kruisvaart was hierdoor niet meer mogelijk.

Gerlings stelde dan ook voor een vaart aan te leggen vanaf zijn steenovens naar het water van de stadsbuitengracht met een doorgraving van de Singelweg (huidige Catharijnesingel) ter hoogte van de Geertekerk en een brug die de Singelweg over de vaart leidde.

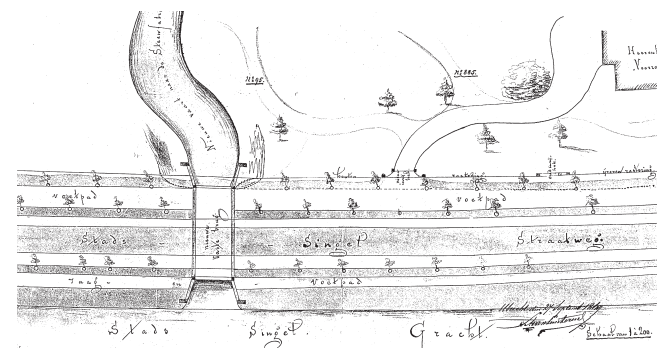
De gemeente voelde hier niet veel voor, maar dank zij bemiddeling van het Ministerie van Binnenlandse Zaken in 1867, werd op rekening van en door de Staatsspoorwegmaatschappij een vaart gegraven, een doorgraving gemaakt van de Singelweg en een vaste brug over die vaart gebouwd.

De vaart liep met een bocht naar links ter hoogte van Catharijnesingel nummer 81, daarna naar rechts en vervolgens aan de linkerkant van de Schroeder van der Kolkstraat richting spoorbaan. In september 1869 werd de brug voor het verkeer opengesteld.³⁷

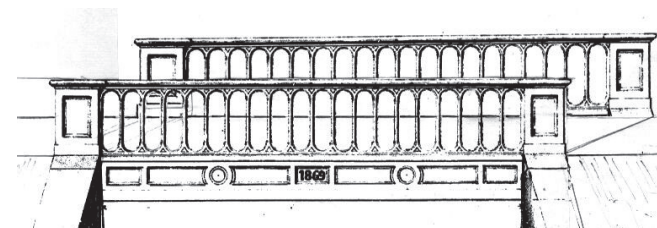
De brug lag in de lengte van de Catharijnesingelweg (zoals de huidige Catharijnesingel toen heette) op het kruispunt van (nu) Catharijnesingel en (nu) de Schroeder van der Kolkstraat.

Nu de brug was aangelegd en de vaart het terrein Voorzorg doorkruiste, omheinde Gerlings begin 1870 zijn terrein ten noorden van de vaart vanaf de nieuwe brug tot voorbij het nieuw gebouwde koetshuis, waarbij hij ook de toegang naar zijn villa verlegde.

In januari 1901 heeft Maatschappij 'Voorzorg' (waarover verderop wordt gesproken) deze brug afgebroken, het in het terrein gelegen water via grote rioleringsbuizen naar de Stadsbuitengracht geleid en de vaart verder gedempt.

Schets bij de ingediende bouw-aanvraag voor de doorgraving en de brug in de Singel Straatweg.

Het bruggetje van Gerlings. Deze tekening is gebaseerd op een technische constructietekening.

Einde van de buitenplaats, Voorzorg wordt ziekenzorg

Op 18 oktober 1884 overleed Mr. Jan Gerlings. Zijn oudste zoon, de gemeenteontvanger Mr. Cornelis Gerlings, bleef met zijn echtgenote in de villa wonen.

Na het overlijden van Cornelis in 1896 besloot de familie definitief te stoppen met het fabriceren van stenen en pannen en de fabriek te liquideren.

Twee jaar later in 1898 liet Vrouwe G.A. Hasselmann, de weduwe van Mr. Gerlings zich adviseren over de mogelijkheden van verkoop van wat nog resteerde van de eens zo riant buitenplaats 'Voorzorg'.

Het ziekenhuis had samen met het Rijk belangstelling voor een deel van de buitenplaats namelijk dat deel dat grensde aan het terrein van ca. 3 hectaren dat Gerlings al in 1867 aan de gemeente had verkocht.

Het te bouwen ziekenhuiscomplex zou komen te bestaan uit een stedelijk ziekenhuis en een aantal door het rijk te stichten klinieken geschikt voor het klinisch onderwijs aan studenten geneeskunde. Door een eerdere verkoop van een stuk grond - aan de verzekeringsmaatschappij De Utrecht in

1888 - was dat aangrenzende terrein echter geen aaneengesloten geheel meer.³⁸ Het ontbrekende deel wist de gemeente van 'De Utrecht' te kopen voor fl. 80.000,-. Al snel na deze grondaankoop begon de rijksbouwmeester met het ontwerpen van een bouwplan voor de klinieken. Hij hield er echter geen rekening mee dat een tweede stuk noodzakelijke grond nog niet in handen was van de gemeente. Het ging om een smalle strook grenzend aan hetgeen reeds door de stad gekocht was. De plannen werden om die reden in de ijskast gezet. Wel werden uitbreidingsplannen voor het ziekenhuis voorbereid en uitgevoerd op de wel beschikbare grond. Zo werden in de tuin paviljoens opgericht voor onder andere de verpleging van lijdens aan besmettelijke ziekten. Pas op 26 mei 1898 kwam de toenmalige minister met de mededeling: 'dat hij bereid was, de gebouwen, noodig voor de gynaecologische, obstetrische en chirurgische klinieken te stichten...'³⁹ Nu werd het zaak om ook het smalle stuk grond te verkrijgen. Het overleg met de eigenaren van de buitenplaats 'Voorzorg' verliep in eerste instantie voorspoedig. Zij bleken zelfs bereid het hele terrein, dat zich uitstreckte tot aan het Sterrenbos en van de Catharijnesingel tot aan de spoorbaan, als bouwterrein aan de gemeente te verkopen. Dat was in de zomer van 1898.

De gemeenteraad had reeds in een geheime zitting over de aankoop gesproken, toen in de raadsvergadering van 9 december 1898 moest worden medegedeeld dat het gehele terrein inmiddels in handen was van de naamloze vennootschap 'Maatschappij Voorzorg tot Exploitatie van Bouwterreinen i.o.' De familie had een half jaar lang niets vernomen van de gemeente en meende nu maar zelf actie te ondernemen. Op 15 maart 1900 werd voor Mr. Wijnand Vuijstingh, notaris te Utrecht, de akte gepasseerd tot oprichting van de 'Maatschappij Voorzorg tot Exploitatie van Bouwterreinen'⁴⁰, (kortweg: de Maatschappij Voorzorg) waarop 'Koninklijke Bewilliging' was verkregen bij Koninklijk Besluit van 1 maart 1900.⁴¹ Het stichtingskapitaal bedroeg fl. 400.000,-.

Voorafgaand aan de officiële oprichting van de Maatschappij Voorzorg ontving het college van burgemeester en wethouders op 27 februari 1900 een schrijven van de heren J.J. Le Fèvre de Montigny en Mr. T.G. Deutz van Schaick, die zich voorstelden als medeoprichters van de 'Maatschappij Voorzorg'. Hierin deelden zij mee dat zij voornemens waren alle gronden, die deel uitmaakten van de aan de Catharijnesingel

gelegen buitenplaats Voorzorg met de daarachter gelegen steenbakkerij, te exploiteren als bouwterrein.

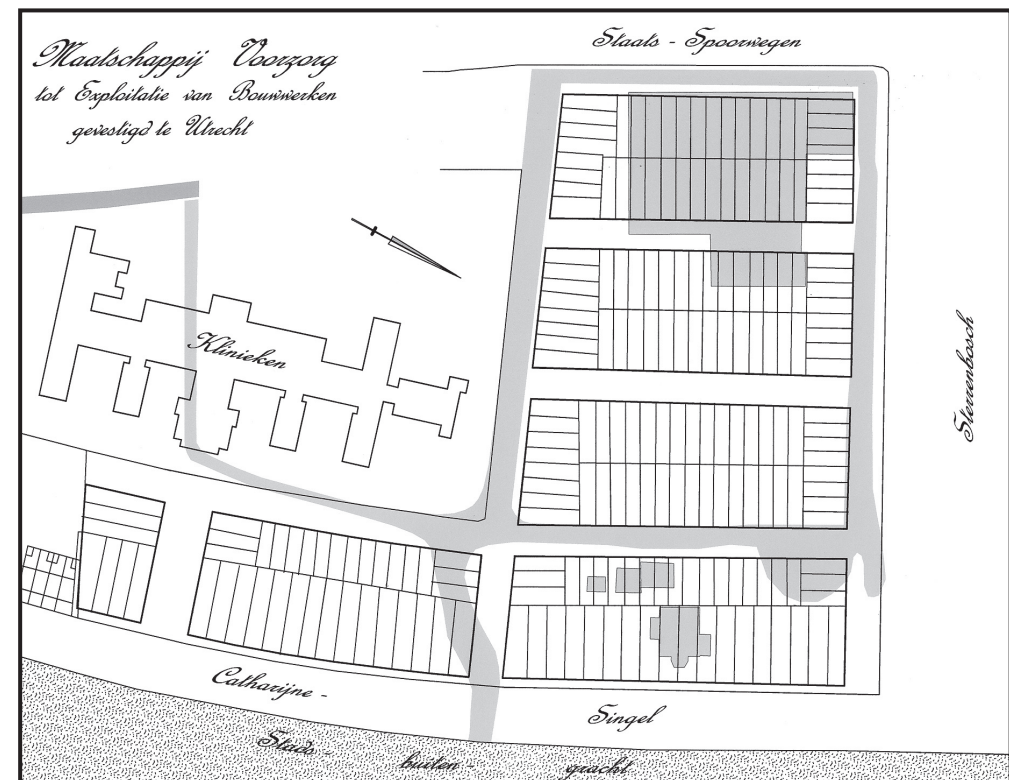
Tevens waren zij bereid het op de tekening aangegeven stratencomplex aan de gemeente Utrecht over te dragen en een bijdrage te leveren in de kosten voor de bouw van een brug over de stadsbuitengracht (Bartholomeibrug) van maximaal fl. 20.000,- ter ontsluiting van het toekomstig woongebied en het ziekenhuis.

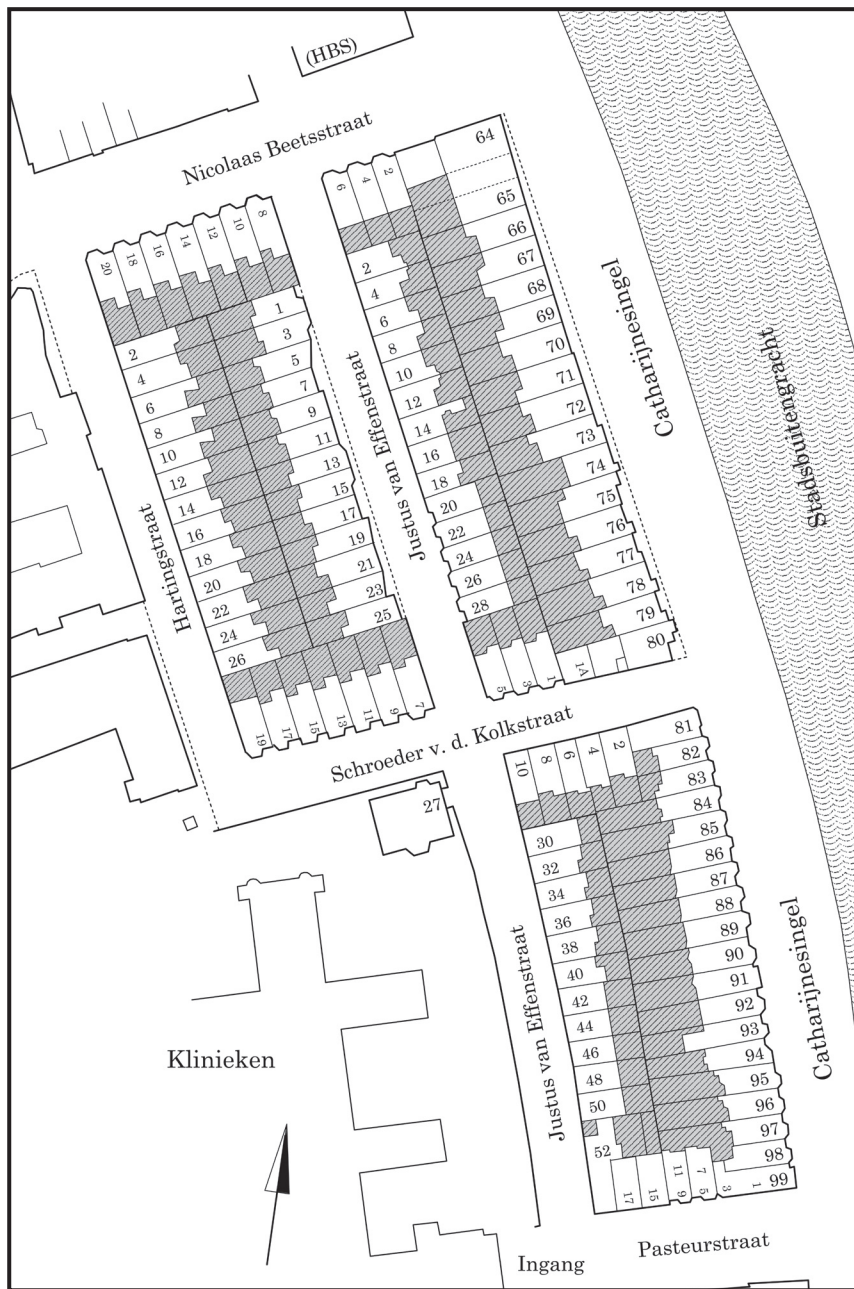
Op basis van dit verzoek ging de gemeente met de 'Maatschappij Voorzorg' opnieuw in onderhandeling.⁴²

Inmiddels werd van de enige nog overgebleven hovenierswoning op de buitenplaats 'Voorzorg' met ingang van 1 novem-

Op deze tekening uit 1900 zijn de percelen ingetekend van de door Mij. Voorzorg geplande huizenbouw en de plaats waar de klinieken gebouwd gaan worden.

Het grijze gedeelte geeft aan waar eerder de steenfabriek (langs de spoorlijn) en de villa aan de Catharijnesingel ter hoogte van de nummers 72 en 73 hebben gestaan. Ook hoe de sloten hebben gelopen en waar de vijver heeft gelegen.

Het stratenplan van de 'Maatschappij Voorzorg', zoals dit uiteindelijk werd gerealiseerd. De tekening is gebaseerd op een plattegrond van ca. 1974, toen de ziekenhuisgebouwen daar nog waren.

ber 1900 de huur opgezegd aan Elisabeth Ruwen, de weduwe van Jan Baas, die deze hofstede met erf bij de 'spookboomgaard' in huur had.

Nadat er afspraken waren gemaakt over de straatbreedte⁴⁴ van 12 meter; ruiling van grond nodig voor onder andere het verkrijgen van rechte straten, de sloop van 'het bruggetje van Gerlings' en het dempen van de vaarten, sloten en vijvers op het terrein op kosten van de 'Maatschappij Voorzorg', kwam in de commissievergadering van de dienst Gemeente Werken op 11 juni 1900 het onderhandelingsresultaat aan de orde. Dit mondde uit in een concept 'Overeenkomst met de 'Maatschappij Voorzorg' betreffende het stratenplan op het terrein van de Maatschappij aan den Catharijnesingel'. Dit concept werd in de gemeenteraadsvergadering van 25 oktober 1900 behandeld en goedgekeurd.⁴⁵ Hierna kon de maatschappij het terrein in kavels voor woningbouw verdelen, het gebied bouwrijp maken en straten aanleggen.

Vele steden en dorpen hadden ooit wel een spookplek. Soms waren dat vanouds de afgelegen plaatsen waar gehangenen en suïcidanten werden begraven; soms gewoon een voormalig pestbosje. De traditionele uitrusting van een spook is losse witte kleding; onwelriekende adem hoort erbij als mede het uitstoten van angstwekkend gehuil. Aan welke roemruchte daden dit Utrechtse boomgaardspook zijn faam te danken had, kunnen we alleen maar gissen. De spookboomgaard lag op de plaats waar vroeger het kerkhof van de St. Annakapel heeft gelegen. Het is tevens de plek waar Gerrit van Kuilenburg, alias Schele Gerrit, - een verlopen norbertijn van de Middelburgse abdij - op 18 augustus

1566 een hagenpreek hield.⁴³ Het spook kon ter plaatse beschikken over de wellicht nog rondlolende ziel van Schele Gerrit, over de resten van grafkelders van de St. Annakapel en - afhankelijk van het seizoen - enig overrijp fruit als projectielen. Misschien was het spookverhaal wel in omloop gebracht om het kostelijk fruit te beschermen tegen de eetlust van langsvarende schipperskinderen. Het spook kreeg magnifieke gelegenheden om zich te manifesteren bij de bouw van het mortuarium (!) en het pathologiegebouw op zijn terrein en later de afbraak daarvan. Het heeft er naar ons weten geen gebruik van gemaakt.

De bouwplannen

Op 2 april 1901 verscheen in het Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad de hieronder staande aankondiging.

Bouwtterrein-Catharijnesingel,

Woensdag 17 April 1901, des namiddags één uur, zullen in 't Verkooplokaal te Utrecht, achter St. Pieter,

publiek worden geveild,

de volgende perceelen te Utrecht:

1 á 4. Vier allergunstigst gelegen perceelen **BOUWTERREIN**, aan den Catharijnesingel, op 't terrein "Voorzorg", tegenover de Smeestraat, elk groot 202 Centiaren.

5 á 15. Elf perceelen **BOUWTERREIN** op gemeld terrein, aan de geprojecteerde straat langs het Sterrenbosch, waarvan de eerste drie elk 100 c. a. en de laatste 8 elk 93 c. a. groot zijn.

Breder bij biljetten met daaraan gehechte schetsteekeningen en nadere inlichtingen te verkrijgen ten kantore van den Notaris

W. C. VUYSTINGH,
te Utrecht a/d Kromme Nieuwegracht 30.

3214

Twee weken later op 16 april werd deze aankondiging herhaald, maar werd tevens medegedeeld dat de eerste vier percelen 'uit de hand verkocht' waren en dat de overige elf percelen publiekelijk zouden worden geveild door Notaris W.C. Vuystingh in het lokaal voor verkopenen Achter Sint Pieter.

Koper van de bouwpercelen 5, 6 en 7 (Nic. Beetsstraat 2,4 en 6) werd Pieter Anton Lens, kandidaat Notaris te Utrecht voor een bedrag van fl. 5.700,-.

De bouwpercelen 8 t/m 15 (Nic. Beetsstraat 8 - 22) werden door een makelaar uit Amsterdam, Hendrik Esveld, gekocht voor fl. 14.050,-.

Naar de bedoeling van deze veiling, kunnen we alleen maar raden. Mogelijk wilden de verkopers de markt verkennen, om zodoende een richtprijs te verkrijgen voor de resterende kavels. De nu geveilde

kavels brachten ongeveer fl. 19,- per m² op.

Voor een perceel grond van ca. 200 m² aan de Catharijnesingel moest bij de uitgifte fl. 25,- per m² betaald worden en voor een kaveltje van ca. 100 m² in de daar achterliggende geprojecteerde straten tussen fl. 16,- en fl. 19,- per m². Met deze grondprijzen en een geschatte bouwsom van fl. 5.500,- tot fl. 7.000,- afhankelijk van de uitvoering, komt de prijs van een huis aan de Catharijnesingel op ongeveer fl. 12.000,- en in de achterliggende straten tussen de fl. 7.000,- en fl. 9.000,-. Een voordeel van het bouwen op deze plek was dat de materialen per schip konden worden aangevoerd. Een vergunning voor een lossteiger aan de Catharijnesingel was geen probleem. Het bleek ook mogelijk een eenmaal verleende vergunning voor een steiger door te geven aan een volgende aanvrager. Dit moest wel worden gemeld aan de gemeentelijke bouwinspecteur. Zo was in de bouwperiode steeds het hierna staande tafereel te zien.

Foto uit 1902. Schepen voor de aanvoer van bouwmaterialen en paard en wagen voor vervoer hiervan naar de bouwplaats. Op de achtergrond de huizen aan de zuidzijde van de Catharijnesingel, die enige jaren eerder waren gebouwd.

Uit de nog aanwezige bouwtekeningen en informatie uit de Fabricagecommissie⁴⁶ is af te leiden dat de wijk grotendeels tussen eind 1901 en midden 1905 gebouwd werd, met als eerste de tien woningen Catharijnesingel 63-72 op de uit de hand verkochte kavels van de veiling van 17 april 1901, en als laatste in mei 1905, de woningen Justus van Effenstraat 42-50.

De 'Maatschappij Voorzorg' had aanvankelijk (gedurende het eerste jaar waarin bouwvergunningen konden worden aangevraagd) enige medezeggenschap over het te bouwen huis. In de opleveringsakte van een bouwperceel werd de voorwaarde opgenomen: 'dat de koper op het gekochte alleen een huis of huizen mag bouwen, waarvan de tekening goedgekeurd is door de Directeur van gemelde naamloze vennootschap 'Maatschappij Voorzorg' en ten blijke van die goedkeuring door hem gewaarmerkt moet zijn'.⁴⁷

De bouwpercelen werden voornamelijk door kleine aannemers gekocht, die voor eigen rekening bouwden en de woningen voor een aantal jaren verhuurden. De meeste van deze woningen werden pas na de eerste wereldoorlog, omstreeks 1920, en meestal na vertrek van de huurder, verkocht.⁴⁸ Slechts een beperkt aantal (12) woningen werd voor eigen gebruik of in opdracht van de leigenaar/bewoner gebouwd,

zoals Catharijnesingel 73, 74, 78, 79 en 80, Schroeder van der Kolkstraat 8 en 10, Justus van Effenstraat 18 en 40 en in de Nicolaas Beetsstraat de niet meer bestaande huizen nummer 22, 24 en 26.⁴⁹

Wellicht als gevolg van de toch forse grondprijs, zijn er in de wijk relatief veel huizen gebouwd voor bewoning in tweeën (met boven- en benedenwoning). Zo ook de woningen Justus van Effenstraat 2-12. Deze 10 woningen zijn door aannemersbedrijf H.J. Jurriëns, in opdracht van de Utrechtsche Coöperatieve Bouwvereniging 'Samenwerking', voor fl. 35.900,- gebouwd. Deze bouwvereniging is op 28 november 1902 opgericht met als doel het bouwen en het kopen binnen de gemeente Utrecht van gezonde, doelmatige woningen en het verhuren daarvan aan haar leden, onderwijzers aan de openbare lagere scholen in Utrecht. Op 27 juli 1903 werd de eerste steen gelegd.⁵⁰ Deze huizen waren veel goedkoper: ca fl 3600,- voor een huis bestaande uit een beneden- en een bovenwoning.⁵¹

3 Het huis Catharijnesingel 78

Op 15 oktober 1901 verscheen in het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad de volgende advertentie:

UTRECHT, 14 October 1901. 9667

BOUWTERREIN.

Op aannemelijke voorwaarden **TE KOOP** gunstig gelegen **BOUWTERREIN** aan den **Catharijnesingel**, tegenover de in aanbouw zijnde Brug over de Smeestraat.

Adres: **E. J. VAN SCHAICK**, Boothstraat 9. Tel. 103. 9659

Van Schaik was zaakwaarnemer van 'Voorzorg'. Hij noemde zich bij tijd en wijle ook wel directeur. Deze advertentie was min of meer de start voor gegadigden om zich te oriënteren op de bouwkvavels aan de westkant van de stad en deze desgewenst te kopen. Een van de gegadigden was het bouwbedrijf Van Es.

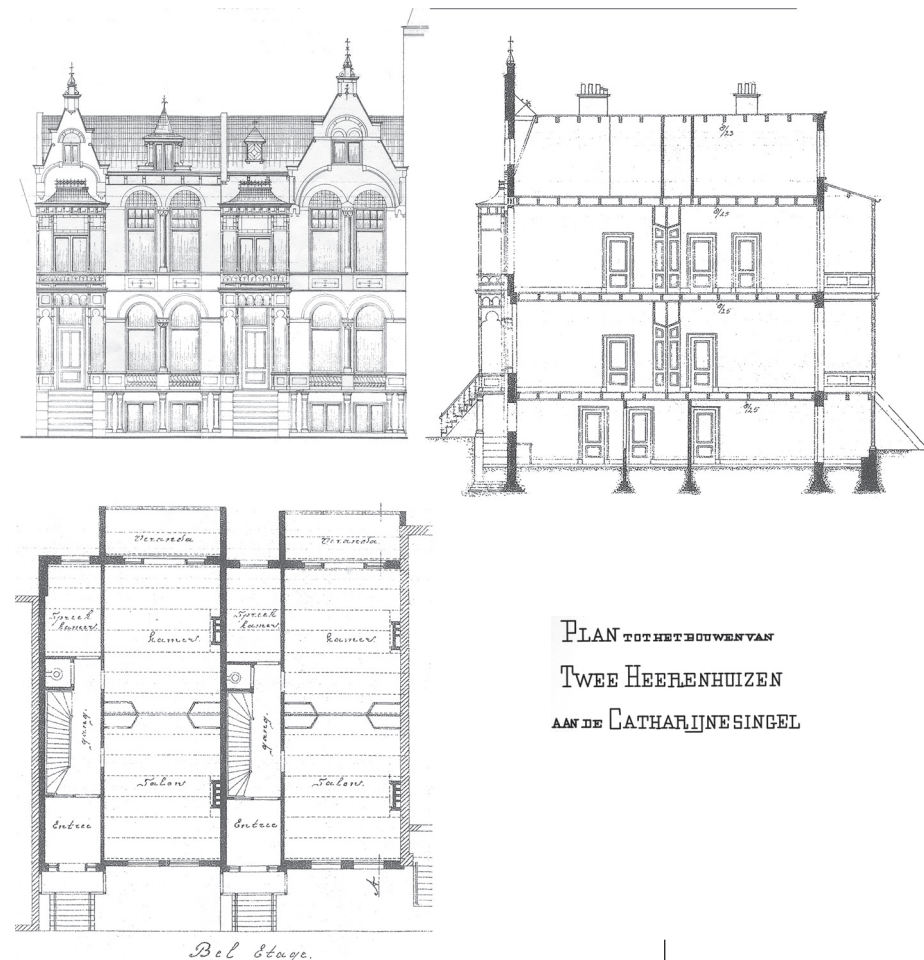
Vader en zoon Van Es kochten zowel gezamenlijk als ieder voor zich bouwgrond gelegen aan de Catharijnesingel. Ook de drie dochters van Van Es sr. kochten elk een kavel. De huizen bouwden senior en junior gezamenlijk.

Op 22 april 1904 werd bij 'de Edelachtbare Heeren B & W der gemeente Utrecht' het volgende verzoek ingediend.

'geeft met gepasten eerbied te kennen Jac. van Es jr. wonende Steenweg nr. 5 dat hij voornemens is twee Heerenhuizen te bouwen aan de (sic) Catharijnesingel terrein, bij het kadaster bekend als Gemeente Catharijne Sectie D nr. 2802. De riolering en de privaatriolering worden boven elkander en langs de binnenmuren voor zover het gebouw betreft gelegd. Het privaat op de bel-etaage en verdieping wordt voorzien van watercloset. Reden waarom adressant zich tot Ued. Achtbaren wendt met verzoek hem de noodige vergunningen tot het bouwen dezer woningen te willen verlenen.

't Welk doende Jac. van Es jr.'

Bij dit verzoek leverde hij onderstaand ontwerp in (ontleend aan Kuiler, zoals we verderop zullen zien).²

Zes dagen later, op 28 april, meldt de inspecteur aan de 'Heeren Burgemeester en Wethouders der gemeente Utrecht' over de bouwaanvraag van Jac. van Es jr. het volgende:³

'De ligging van het bouwterrein is op de bij het adres gevoegde situatietekening aangeduid. Elk der te stellen gebouwen zal worden ingericht tot woning voor één gezin. De voorgevels zullen worden geplaatst op 2.40 m binnen de vastgestelde rooilijn, terwijl de voorkanten der bordestrappen leidende naar de bel-etage die rooilijn niet zullen overschrijden. Het onbebouwd blijvend voorterrein, gelegen tussen de voorgevels en den openbaren weg, zal daarvan moeten worden gescheiden door een ijzeren hek op stenen voet, op de perceelscheiding in de richting van de rooilijn te plaatsen.

Aan den voorgevel van elk gebouw zal ter hoogte van de 1e verdieping een arkel worden aangebracht, die een voorsprong zal hebben van 0,90 m voor het gevelvlak maar niet boven de openbaaren gemeentegrond zal uitsteken.

Elk gebouw zal worden voorzien van 3 privaten, waarvan 2 voor watercloset zullen worden ingericht, met uitlozing op een put, die in het onbebouwd blijvend voorterrein zal worden gelegd en van een aansluiting op het gemeenteriool.

Ik (de bouwinspecteur) adviseer:

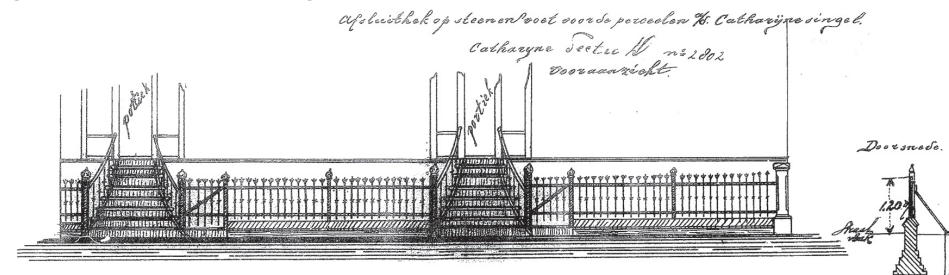
- 1. 'krachtens de beschikking bedoeld in Artikel 1 der bouwverordening, vergunning te verlenen tot het hebben van 2 waterlozingen uit de te stellen gebouwen en een verbinding met het gemeenteriool onder gewone voorwaarden,*
- 2. ingevolge artikel 40 alinea 5 der bouwverordening vergunning te verlenen tot het voor watercloset inrichten van 2 privaten in elk der te stellen gebouwen,*
- 3. vergunning te verlenen voor 2 overdekte riolen uitmondend in het gemeenteriool.'*

En zo ontvangt J. van Es jr. enige dagen later vergunning voor de bouw van twee herenhuizen.⁴

De bouw startte niet meteen: Van Es sr. moest eerst nog de drie buurhuizen (Catharijnesingel 75, 76 en 77) voor zijn drie dochters voltooien. De bouwvergunning voor deze huizen had hij in januari 1904 gekregen en de kavels moest hij vóór of uiterlijk op 1 augustus van dat jaar afnemen van de 'Maatschappij Voorzorg'. De hypotheekvaststelling kon pas plaats vinden als de bouw was begonnen.

Dit gold ook voor junior. Hij werkte aan een project van 5 huizen in de Justus van Effenstraat 20-28. Deze huizen waren in maart 1904 al zover in aanbouw dat hierop een hypotheek kon worden genomen.

Uiteindelijk werd met de bouw van de beide 'Heerenhuizen' begin juni 1904 begonnen. Tijdens de bouw meldde Van Es op 12 september 1904 aan het college van B&W dat hij voornemens is voor de percelen Catharijnesingel 18J en 18K (nu 79 en 78) een ijzeren hek te doen plaatsen op een stenen voet met een hoogte van 110 cm in de richting van de rooilijn volgens onderstaande tekening.⁵

Toen al een groot gedeelte van de gevel was opgetrokken vond op 29 oktober 1904 ten overstaan van Wijnand Cornelis Vuijstingh, notaris te Utrecht, de overdracht plaats door de 'Naamloze Vennootschap Maatschappij Voorzorg tot Exploitatie van Bouwterreinen' aan vader en zoon Van Es van twee naast elkaar gelegen percelen bouwterrein, 14 m breed en 28 m diep. Junior kocht het perceel ter linkerkant, Catharijnesingel 79, kadastraal bekend Gemeente Catharijne sectie D nummer 3009, groot 1,98 are voor de som van fl. 4.950,- en Van Es sr. het rechter perceel, Catharijnesingel 78, kadastraal bekend Gemeente Catharijne sectie D nummer 3008, groot 1,95 are voor de som van fl. 4.875,-.⁶ Van Es sr. kreeg hiervoor een hypotheecaire lening van fl. 10.000,-.⁷

Afsluithek op stenen voet

Van Es sr. had - zoals boven gezegd - een bouwbedrijfje samen met zijn zoon.⁸ Hij gaf als beroep op 'bouwkundige' en zijn zoon 'meestertimmerman'. Samen bouwden en 'vertimmerden' zij aan het eind van de 19e eeuw heel wat huizen en huisjes in Utrecht. Van Es sr. kocht deze veelal op openbare veilingen; hij verbouwde ze of sloopte ze en bouwde iets nieuws op de vrijgekomen grond. Het meeste verhuurde hij vervolgens. Hij opereerde ook in nieuwe wijken.⁹ Eén van zijn aankopen was in 1896 het pand Steenweg 5. Hij verbouwde

dit winkelwoonhuis en ging daar met zijn gezin wonen.¹⁰ In de daarop volgende jaren kocht hij, naarmate de gelegenheid zich voordeed, de buurhuizen nummers 7 t/m 15. Tussen de woningen Steenweg 11 en 13 lag de voormalige Schoonhuissteeg. Hij sloopte deze 2 kleine huizen en nog enkele woningen in de steeg en vroeg de met hem bevriende Utrechtse architect M.E. Kuiler in 1899 een 'plan tot bouwen' voor deze huizen voor hem te maken.¹¹ Naar deze bouwtekening van Kuiler zijn de panden Steenweg 11 en 13 door Van Es gebouwd. Van Es jr. is ook bij Kuiler in de leer geweest (lessen in bouwkundig tekenen).

Het was deze bouwtekening van de architect Kuiler die als voorbeeld diende voor de door Jac. van Es jr. ingeleverde bouwtekening van het dubbelpand Catharijnesingel 78 en 79.¹²

De bouw en bouwhistorie van nummer 78.

Nagenoeg alle huizen in deze wijk zijn op staal gefundeerd, d.w.z. zonder heiwerk en direct op de vaste grond (dikke laag aangestampt zand). Ook nummer 78 is zo gefundeerd, waarbij als onderdeel van de fundering blokken beton ('poeren') ter ondersteuning van de kolommen en (stalen) balken zijn toegepast. Deze poeren gingen ca. één meter de grond in. Bij de bouw moest een hoogteverschil van ca. 4 m vanaf de Catharijnesingel tot aan de Hartingstraat worden overbrugd. De architect heeft dit opgelost door een souterrain te voorzien waarvan de voorzijde ca. 1 m onder het maaiveld kwam te liggen en de achterzijde op maaiveldniveau. De tuin van de achterburen ligt weer ca. ½ m lager dan die van nummer 78.

Nummer 78 en 79 werden gebouwd tussen reeds eerder gebouwde huizen: aan de linkerkant nummer 80, één van de eerste huizen in 1902, en aan de rechterkant de door Van Es sr. voor zijn dochters gebouwde huizen.

Dit betekent dat de zijmuren: de linker, aangezet tegen nummer 80, en de gemeenschappelijke muur tussen 79 en 78 steens muren zijn. Aan de rechterkant is gebruik gemaakt van de bestaande steens muur van nummer 77. De balken (25x7,5 cm), ingebalkt in deze gemeenschappelijke muren, liggen 71,5 cm uit elkaar. Elk van de huizen op dit rijtje heeft maar één eigen zijmuur. De balkkoppen van de opeenvolgende huizen liggen daarom naast elkaar in dezelfde opening.

Voor de bouw van het huis zijn, naast de gekleurde sierstenen in de voorgevel, drie soorten stenen gebruikt. Voor de 1½- steens funderingsmuren is een platte (10,5x22x4 cm) vrij harde Waalsteen (Utrechts plat) gebruikt.

De binnenmuren, zowel de steens draagmuren als de halfsteens scheidingsmuren zijn opgetrokken van zogenaamde bruintjes (10,5x20,5x5,5cm). De voor- en achtergevel (1½-steens) zijn uitgevoerd in een harde Waalsteen.

De achtergevel is heel eenvoudig uitgevoerd maar heeft in de loop der jaren de nodige ontwikkelingen ondergaan. Daar is tijdens de bouw op de bel-etage aan de woonkamer een waranda aangebouwd met een trap naar de tuin. Boven op deze waranda, op de eerste verdieping, een tweede waranda. Beide waranda's waren voorzien van schuifdeuren naar de aangrenzende kamers. Later, omstreeks 1929, zijn deze waranda's van glas voorzien en werden het serres. Bij de restauratie in 2004/2005 is, met behoud van de originele details, aan de achterzijde van het huis op de eerste verdieping weer een waranda-achtig balkon in de plaats van de serre geplaatst volgens de oorspronkelijke bouwtekeningen.

De achtergevel vóór de restauratie

en na de restauratie

Tijdens deze restauratie zijn geen spectaculaire vondsten gedaan of het moet een oud (boterhammen)zakje zijn, gevonden tussen het plafond en de vloer, uit omstreeks 1930, met de opdruk 'Wed. Nieuwkerk, Nachtegaalstraat 6, telefoon 1764, Handel in boter, kaas en eieren'.

Zo eenvoudig de achtergevel is uitgevoerd, zo rijk versierd in Hollandse neorenaissance stijl is de voorgevel.

Deze is drie traveeën breed waarbij de tweede en derde travee gezamenlijk zijn opgetrokken tot een afgeknotte topgevel.¹³ De rondboogvensters met glas-in-lood bovenramen op de bel-etage en eerste verdieping zijn twee aan twee gekoppeld met slanke gecanneleerde halfzuilen met daarop terracotta kapitelen (afkomstig van de Utrechtse terracotta fabriek?).

Ter hoogte van het souterrain is de gevel gepleisterd in een patroon van rustica blokken en verder zijn decoraties in het vlak van de gevel aangebracht van gekleurde baksteen. De eerste travee heeft op de begane grond de ingang met een buitenportaal met glas-in-lood ramen van kathedraalglas, die voorzien zijn van uitbundige Jugendstil decoraties.¹⁴

Dit glas-in-lood portiek trekt heel wat blikken: het is vanaf het midden van de vorige eeuw vele malen in verschillende kranten, periodieken, folders, de monumentenkalender 1984, boekwerkjes en boekwerken afgebeeld en beschreven.¹⁵

Boven dit buitenportaal is ter hoogte van de 1e verdieping een uitgebouwde houten erker.

Het huis had, anders dan nu het geval is, één voordeur, die toegang gaf tot een vestibule van 2 bij 2 meter met aan weerszijde een tegellambrisering. Deze tegels zijn vervaardigd door de aardewerkfabriek 'De Porceleyne Fles'.¹⁶

Een wandeling door het huis laat zien dat ten tijde van de bouw het arbeidsloon laag, het vakmanschap groot en materiaal niet duur was.

De vestibule en de gang kregen een wit marmeren vloer. De deur, die beide ruimtes van elkaar scheidt, een gezandstraald

raam met een Jugendstil motief en een dito bovenlicht; de overige deuren in het huis zijn paneeldeuren.

De kamers op de bel-etage zijn royaal bemeten met een breedte van 4,70 m, een lengte van 5,25 m en een hoogte van 3,40 m. Het stucplafond is rijk geornamenteerd. De voor- en achterkamer worden van elkaar gescheiden door een tot aan het plafond reikende omlijsting waartussen suitedeuren schuiven, die voorzien zijn van glas-in-lood ramen met geslepen glas.

De kamers werden verwarmd met kachels, die onder de zwartmarmeren met bruine versieringen uitgevoerde schoorsteenmantels waren geplaatst.

De 1e verdieping was de slaapverdieping. Deze is iets minder rijk uitgevoerd. De hoogte is 20 cm minder, de deuromlijstingen zijn wat minder bewerkt, de schoorsteenmantels nog wel van zwart marmer maar met minder versieringen; de suitedeuren hebben wel hetzelfde geslepen glas-in-lood. De achterkamer geeft toegang tot het balkon. De badkamer was, evenals het toilet, betegeld met witte tegels met een sierrand van lichtblauwe randtegels waarop gestyleerde bloemmotieven, fabrikaat Petrus Regout, Maastricht.

Het souterrain en de 2e verdieping was het domein van het personeel. Onder de kap waren de meidenkamer, de zolders en de logeerkamer en beneden in het souterrain was de werkplek van het personeel met de dienst- of leveranciersingang. Of de dienstmeisjes gebruik mochten maken van de badkamer, anders dan om het bad te vullen met warm water of deze schoon te maken, weet ik niet. In het souterrain lagen van voor naar achter: de keuken, de provisiekamer met een eigen ventilatiekanaal tot op het dak, de mangelkamer en de bergplaats. Deze ruimten zijn, op de mangelkamer na, geheel in ruitvorm betegeld met wit- zwarte tegeltjes met een zwarte omlijsting. De mangelkamer en de bergplaats geven toegang tot de tuin.

Eigenaren/bewoners en hun beroep.

Het huis was begin 1905 gereed voor bewoning. Van Es had samen met zijn zoon dit huis gebouwd om hier zelf met zijn echtgenote te gaan wonen, het buurhuis voor zijn zoon en ter rechterzijde ook nog 3 huizen voor zijn drie dochters. Maar het liep anders. Van Es sr. kreeg kort voor het huis gereed kwam te horen dat hij niet lang meer te leven had. Hij

had, zo maak ik op uit de beschrijving van zijn achterkleinzoon, slokdarmkanker.

Zijn vrouw en hij besloten om die reden niet meer te verhuizen en te blijven wonen op Steenweg 5 en het huis aan de Catharijnesingel te verhuren. De overige familieleden volgden hun voorbeeld en verhuurden ook hun woningen.

1905 – 1917

Zo gebeurde het dat begin 1905 het huis verhuurd werd aan de 55-jarige Dr. Willem Karel Maurits Gotte en zijn vrouw Adriana Wilhelmina van der Stok. Dr. Gotte werkte bij de Centrale Gezondheidsraad en werd bij bevordering overgeplaatst van 's-Gravenhage naar het kantoor van de Raad op het Sterrenbosch I te Utrecht. In 1917, twee jaar na zijn pensionering, verhuisde het echtpaar naar Baarn. In de 12 jaar dat de familie Gotte aan de Singel woonde, hebben zij 4 dienstboden gehad. De eerste dienstbode bleef 4 jaar, de tweede slechts een half jaar, de derde bleef 2 jaar en de laatste 5 jaar tot aan de verhuizing. Tijdens deze huurperiode wisselde het huis van eigenaar. De bouwer/eigenaar J. van Es sr. overleed op 13 augustus 1905. Hij en zijn vrouw hadden op 11 april van dat jaar een testament opgesteld.¹⁷

Op grond van dit testament werden op 13 februari 1906 zijn jongste zoon Frederikus en de weduwe van Es ieder voor de helft eigenaar van het huis.¹⁸ Frederik, ambtenaar ter gemeentesecretarie te Utrecht, stelde aan zijn moeder voor om haar helft, inclusief de hypotheek, van haar over te nemen waarna op 22 mei 1911 de notariële toedeling plaats vond en Frederikus van Es eigenaar van het hele huis werd.¹⁹ Toen de familie Gotte op 1 juni 1917 de huur opzegde, besloot Van Es tot verkoop.

1917 - 1929

De Staatsspoorwegen zochten voor het hogere personeel passende huisvesting. Zij kochten de woning voor fl. 12.500,-²⁰ en op 18 augustus 1917 namen de ongetrouwde Jan Vermeulen en zijn 74-jarige moeder, mevrouw de weduwe Johanna W. Vermeulen-de Moulin daar hun intrek. Petronella Stoop werd als dienstbode aangenomen en bleef tot 1929 in dienst. Jan Jozef Vermeulen, geboren op 11 augustus 1876 te Naarden, was een veelbelovend ingenieur. Hij studeerde te Delft en trad, direct nadat hij in 1900 zijn studie voltooide, als

civiel-ingenieur in dienst bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht bij de centrale werkplaats als aspirant adjunct-ingenieur. Binnen twee jaar kreeg Vermeulen zijn vaste aanstelling als adjunct-ingenieur 2e klasse. In korte tijd kreeg hij een tweetal tevredenheidsbevestigingen van de directie. Hierna volgde zijn aanstelling tot sectie-ingenieur met als standplaats Zwolle vanwaar hij in 1917 weer overgeplaatst werd naar Utrecht en de woning aan de Catharijnesingel kreeg aangeboden.²¹ Op 21 augustus 1921 overleed in dit huis zijn moeder op 78-jarige leeftijd. De dienstbode bleef voor hem zorgen. Alleen wonen in zo'n groot huis, was kennelijk niet zijn grootste passie: op 17 september 1929 trouwde de toen 53-jarige Jan Vermeulen met de 2 jaar jongere Helena Carstens uit Utrecht.

Zij verhuisden naar Oudwijk 35.²² Lang heeft dit huwelijk niet geduurd, want op 8 oktober 1931 is Vermeulen, tijdens een werkbezoek met enkele collega's, op het station van Alphen a/d Rijn onwel geworden en ter plaatse overleden.²³ Hij werd maandag 12 oktober onder grote belangstelling begraven op de 2e algemene begraafplaats Kovelswade te Utrecht. Op 4 december 1959 is zijn weduwe Helena Carstens in dit graf in vak 22, nummer 265 bijgezet.

1929 – 1933

Na het vertrek van ir. Vermeulen hadden 2 spoorwegambtenaren, die ook familie van elkaar waren, wel interesse in het huren van de woning. De één zou boven gaan wonen en de ander beneden, maar dan moest de eigenaar/verhuurder, de Nederlandse Spoorwegen, de woning eerst splitsen in een boven- en benedenwoning.

De vestibule werd versmald door er een halfsteens muurtje te plaatsen, (gemetseld met goede kwaliteit portland zoals we moesten ondervinden) en de brede voordeur te vervangen door twee iets smallere deuren. De badkamer op de eerste verdieping werd een keuken en op de 2e verdieping kwam een douchegelegenheid.²⁴

Op 1 januari 1930 waren de verbouwingswerkzaamheden klaar en half januari kwamen de bewoners. In de benedenverdieping bestaande uit een souterrain en bel-etage kwam de 72-jarige Dirk Stephanus Steenbeek, gepensioneerd N.S.-medewerker met zijn 4 jaar jongere vrouw Wilhelmina Magdalena Steijgerwalt te wonen.

De bovenwoning werd betrokken door zijn schoonzoon Willem Frederik Hendrik van der Eijck, geboren op 14 maart 1883 te Bandjermassin (Indonesie) en werkzaam als controleur woningbeheer bij de N.S.²⁵ met zijn vrouw Maria Margaretha Steenbeek, een dochter van de benedenburen. Na het overlijden van zijn schoonvader Dirk Steenbeek, juli 1931, nam Van der Eijck ontslag bij de spoorwegen en ging alleen terug naar Indonesie. Zijn vrouw bleef achter. Moeder en dochter woonden nu elk, in hun eentje, op een andere verdieping in het huis. Zij gingen toen maar samen wonen in het bovenhuis. Misschien moesten zij dat wel van hun huisbaas. Voor de leeggekomen benedenwoning had de N.S. een nieuwe gegadigde in de persoon van de 59-jarige N.S.-woningopzichter Felix Marchand met zijn 3 jaar oudere echtgenote Johanna Maria Anraad. Zij trouwde op 20 februari 1896 in Utrecht bij volmacht met de in Utrecht geboren Felix, die toen woonde en werkte in Johannesburg bij de Zuid-Afrikaanse spoorwegmaatschappij.²⁶ In november 1900 kwam hij terug naar Utrecht en trad in dienst bij de N.S.²⁷

Eind 1932 kwamen de Nederlandse Spoorwegen met een voorstel aan de bewoners om het huis te kopen. Marchand had hier geen trek in; hij kwakkelde wat met zijn gezondheid.

Lang heeft Marchand hier ook niet gewoond: hij overleed op 2 december 1933. Zijn vrouw verhuisde een maand later naar de Stationslaan in Zeist. De dames Steenbeek echter zagen wel wat in de koop. Zij schakelden Helena Steenbeek in, de ongehuwde dochter van de oude Mevrouw Steenbeek en zuster van Maria Margaretha Steenbeek. Deze kocht op 13 maart 1933 het huis voor fl. 19.000,-.²⁸ Helena zelf bleef in Den Haag wonen.

1933 – 1950

Vervolgens verhuisden de dames Steenbeek, na het vertrek van mevrouw Marchand, naar de benedenwoning en werd de bovenwoning eind maart 1934 verhuurd aan de 61-jarige inspecteur bij de N.S. Willem Bouwman met zijn vrouw.²⁹ Nadat Bouwman in 1937 wegens invaliditeit vervroegd uit dienst ging, vertrok de familie naar Arnhem. Als opvolgers van de familie Bouwman kwam in 1937 als laatste 'Spoorhaas' de woning binnen: de 52-jarige inspecteur van de N.S. Barend Geert Keun met zijn 2 jaar jongere vrouw en zijn

moeder de weduwe R. Keun-ter Steeg, die al in oktober 1937 overleed. In 1948 ging Keun met pensioen en 5 jaar later, in 1953, verhuisden zij naar de Zuilenstraat. Hierna kende de bovenwoning vele huurders maar ook onderhuurders.

Toen begin 1950 de gezondheid van de 88-jarige mevrouw Steenbeek-Steijgerwalt minder werd, vond haar dochter Helena, verpleegster en eigenaresse van het pand, het beter dat haar moeder en haar zuster bij haar in de Laan van Poot in den Haag kwamen wonen. De benedenwoning kwam nu leeg en het huis met afzonderlijke bovenwoning kon worden verkocht.

1950 – 1981

In september 1950 kocht de 66-jarige heer Maas J. Top voor fl. 22.000,-³⁰ het huis en op 8 november betrok hij met echtgenote en dochter de benedenwoning. Maas Top was de bakker uit de Wittevrouwenstraat, bekend van onder andere de speculaasjes. Zijn zoon Johan nam in 1950 de zaak over en ook de boven die zaak gelegen woning. De oude mijnheer Top overleed op 2 januari 1966 op 82-jarige leeftijd; moeder en dochter bleven hier wonen. Voordat in 1978 de oude mevrouw Top verhuisde naar het verpleeghuis, werd het huis in 1974 toebedeeld aan de inwonende dochter Janna E. Top. Zij huwde enkele jaren later en verhuisde eind 1980 naar Kamerik.

1981 tot heden

Op 1 december 1981 hebben wij de woning Catharijnesingel 78 met de afzonderlijke bovenwoning kunnen kopen. Het had toen vele maanden leeg gestaan. Na het vertrek van de laatste huurster uit de bovenwoning hebben wij de achtergevel en de 1e en 2e verdieping gerestaureerd en de woning zoveel mogelijk weer in de oorspronkelijke situatie teruggebracht van vóór de splitsing in 1929. Hierdoor is het weer als één huis te bewonen.

Bij het onderzoek naar de bewoners van dit pand, viel het ons op dat in dit huis geen geboorten hebben plaats gehad en kinderen schaarse gasten waren. De meeste bewoners zijn hier veelal op gevorderde leeftijd komen wonen, vertrokken na hun pensioen naar elders of zijn hier overleden.

*Vader en zoon Van Es staan hier trots voor de door hen aan de Catharijnesingel gebouwde huizen.
Deel van Ansichtkaart uit 1904*

Gemeentelijk Monument

Naar aanleiding van de in 1979 gereedgekomen inventarisatie van jongere bouwkunst tussen 1850 en 1940 werd in 1980 door de gemeentelijke Monumentencommissie een aanvang gemaakt met de beoordeling van panden, die als zodanig hiervoor in aanmerking zouden komen.

Nog voor de sloop van de gebouwen op het AZU-terrein plaats vond, werd in 1987 een groot aantal gebouwen en woonhuizen langs de singelwand op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst, waaronder nummer 78.³¹

Dit besluit van de gemeente om deze panden niet alleen als beschermd stadsgezicht te beschouwen, maar ook aan te wijzen als monument van de jongere bouwkunst, werd door de bewoners van deze huizen gewaardeerd en met instemming begroet. Veel huiseigenaars hebben hun huizen het laatste decennium gerestaureerd en goed onderhouden. Ook de ontwikkeling van het AZU-terrein naar een rustig, maar bepaald niet saai stedelijk woongebied dat prima aansluit op de bestaande bebouwing heeft hiertoe zeker bijgedragen. In Hooch Boulandt is het mede door de inrichting van de buitenruimte goed wonen.³² Wat zou Hendrik Moreelse - een van de geestelijke vaders van de hierboven besproken Deductie van Moreelse - vinden als hij nu een wandelingetje in dit deel van de stad maakte? Hij zag - kort gezegd - graag dat kapitaalkrachtige lieden het wonen in de stad verkozen boven het platteland. Dat zij hier hun geld besteedden en met plezier in hun ruime huizen zouden wonen. Dat gebeurt. Wonen in de stad is zelfs haast onbetaalbaar. Oude huizen worden veelal liefdevol verzorgd. Hij beschrijft anno 1664 dit 'nieuwe woongenot' (in zijn stadsuitleg) in lyrische termen. Niet alles aan de Catharijnesingel is zo geworden als hij het wilde, maar misschien zou hij toch bij een kopje koffie in een van de 'bequame vertrecken' oprecht genieten van 'allerley gemack' binnenshuis, van 'dien helderen ende frisschen watervloet' en 'welrieckende laen van linde-boomen' aan de voorkant en van 'de uysicht in een spatieusen hoff, vol van allerley bloemen ende kruyden' aan de achterkant.³³

Hoe moeilijk is vooruitzien!

Daags voor de officiële opening van de rijksklinieken in 1908 wandelden de regenten wat rond over en langs het ziekenhuisterrein. Zij keken nog eenmaal terug op wat er allemaal tot stand was gekomen aan de Catharijnesingel: het ziekenhuis, de rijksklinieken en ook nog woningbouw.

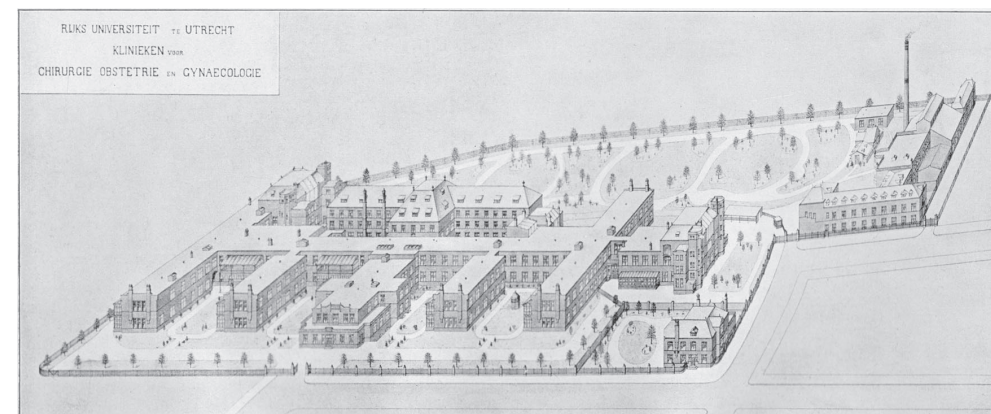
Gedetailleerd beschrijven zij hoe (moeizaam) de ingang van het ziekenhuis nog geen tien jaar geleden, in 1899, te bereiken was: met het overhaalpontje, langs de buitenplaats 'Voorzorg' met de villa en de grote vijver, over het 'bruggetje van Gerlings' en dan langs de 'Spookboomgaard'. Nu - negen jaar later bij de feestelijke opening van de klinieken - keken ze vanaf de Bartholomeïbrug op het Stedelijk Ziekenhuis, het zusterhuis en het nieuwe Pathologisch-Anatomisch Instituut.

Maar de heren ervoeren het als een gemis dat er geen vrij uitzicht was op de rijksklinieken. Zij stonden op de hoek van de Justus van Effenstraat en Schroeder van der Kolkstraat bij de directeurswoning en spraken de gedenkwaardige woorden:³⁴

'Wat dadelijk elken bezoeker treft: de ligging der kliniek kan niet voortreffelijk worden genoemd. De voorgevel wordt aan het oog onttrokken door het Pathologisch-Anatomisch Instituut en door de nieuw gebouwde woonhuizen van de Justus van Effenstraat, de noordergevel bevindt zich in bedenkelijke nabijheid van bewoonde huizen, de achtergevel in de niet minder bedenkelijke nabijheid van de spoorbaan. Het gerucht der ongetelde treinen en de smook van de ontelbare rookwolken zijn zeker niet volkomen in harmonie met de eischen der ziekenhuis-hygiene. Maar, een beter terrein was op het oogenblik, waarop de beslissing moest vallen, niet beschikbaar, en men bedenke, dat één vogel in de hand veel meer waarde heeft dan tien in de lucht. Het groote voordeel van de nabijheid van het Stedelijk Ziekenhuis, de interne kliniek, het pathologisch-anatomisch instituut, wel dra ook van de psychiatrische kliniek, is zeker eene vergoeding van groote beteekenis; wanneer eenmaal de spoorbaan de wijk zal hebben genomen naar verder afgelegen velden, wat slechts een quaestie van tijd is, zullen onze zonen het doorzicht hunner vaderen prijzen, die eene zoo bij uitstek welgelegen plaats voor hun ziekenhuis kozen. En de woon-

huizen, die bijna de helft van de kliniek omsnoeren. Een halve eeuw is waarschijnlijk geen te lange levensduur, dien men daaraan mag voorspellen...'

Konden de geleerde heren nog eens terugkeren naar de plaats waar zij bijna een eeuw geleden hun voorspelling uitspraken! Niet de spoorbaan heeft de wijk genomen naar 'verder afgelegen velden', maar het ziekenhuis. De toekomst is aan de oude woonhuizen. Het kan verkeren!

De bovengenoemde regenten hadden bij hun gesprek niet het overzicht over de klinieken dat deze afbeelding de lezers biedt. Zij stonden op de stoep bij de directeurswoning (rechts onder).

Noten en Bronnen

1. Inleiding

1. Harting, Pieter. (1961). *Mijne herinneringen. Autobiografie.* Amsterdam. In *MOU 1961* p. 109: De straat is genoemd naar Prof. Dr. Pieter Harting (1812-1885). (1998). Harting is de uitvinder van de 'millimillimeter', zie ook de column in de Volkskrant van 17-10-1998 door Ad Lagendijk.
2. Hoogendoorn, Adrie. (1998). De Vrouwenplaneet, column in NRC. van 18-4-1998
3. Haakma, Suzette. (2001). *Leven voor de kunst. Etha Fles, een portret.* Utrecht: Matrijs.
4. 'Het is hoog tijd dat Utrecht knopen doorhakt'. (1987). *Utrechts Nieuwsblad* 11-3-1987.
5. 'Utrecht koopt gebouwen en terrein van AZU'. (1987). *Utrechts Nieuwsblad* 1-12-1987.

2. De plek toen en nu, zes eeuwen in het kort.

1. Muller Fzn., S., ea. (1920-1959). *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301 deel III nr. 1510; 21 dec. 1259 en Struick, J.E.A.L. Het recht van Trecht, JBOU 1972.* p. 9.
2. Galen, J. van. (1954). *Over Trecht en Utrecht.* JBOU 1954 p. 34 ev.; Staveren, J. van. (1951). *Het echte en onechte Lijnpad.* MOU sept. 1951 p. 49 ev.
3. Valentius, J. (1836). De Smeetoren. In: *Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht, 1836.* p. 351.
4. Luterveld, R. van. (z.j). De portretten der landcommandeurs van de balije van Utrecht. in: *Oudheidkundig Jaarboek serie 6 deel XIII,* p. 33 ev.
5. Sweder van Dingede was een zeer welgesteld Gronings edelman.
6. Geer van Oudegein, Jhr. J.J. de. (1871). *Archieven der Ridderlijke Duitsche Orde, Balije van Utrecht,* p. 246.
7. Geer van Oudegein, Jhr. J.J. de. (1871). *Archieven der Ridderlijke Duitsche Orde, Balije van Utrecht, codex diplomaticus* 109, 225, 244 en 293.
8. Geer van Oudegein, Jhr. J.J. de. (1871). *Archieven der Ridderlijke Duitsche Orde, Balije van Utrecht,* p. XLI.
9. Rooijen, C.A.M. van & Wynia, H.L. (1994-1995). *Utrecht, Zuidelijke binnenstad. Archeologische Kroniek, Provincie Utrecht 1994-1995;* p. 122.
10. Muller, S. (1914). *Schetsen uit de Middeleeuwen, De oudste Utrechtse Armenstichting uit 1307,* p.165; Allan, F. (1856). *Stad Utrecht en hare geschiedenis,* p.91. Volgens M.W.J. de Bruijn, (1994). *Husinghe ende Hofstede,* p. 84 noot 25 zou dit huis gestaan hebben op de hoek Servetstraat – Vismarkt. Zie ook Winter, J.M. van. (1986). *De heren van Sint Catharijne te Utrecht,* p. 349 ev. In: *Bewogen en Bewegten, Liber amicorum aangeboden aan Prof. Dr. H.F.J.M. van den Eerenbeemt.*
11. Tirion, Isaak, (1965). *Nederland in vroeger tijd, deel IX Utrecht. Zaltbommel: Europese Bibliotheek.* p. 408.
12. Taverne, Ed. (1978). In 't land van belofte: in de nieuwe stad. Maarssen: Gary Schwartz. p. 242 ev.
13. HUA, SA II inv. nr.121: vroedschapsresolutie van 9- 6-1663.
14. HUA, SA II inv. nr.121: vroedschapsresolutie van 13- 6-1663.
15. HUA, SA II inv. nr.121: vroedschapsresolutie van 29- 6-1663.
16. HUA, SA II inv. nr.121: vroedschapsresolutie van 22- 7-1663.
17. HUA, SA II inv. nr.121: vroedschapsresolutie van 22- 8-1663.
18. HUA, SA II inv. nr.121: vroedschapsresolutie van 5- 10-1663.
19. HUA, SA II inv. nr.121: vroedschapsresolutie van 28- 11-1663.
20. Moreelse, Hendrick.(1840). Rede tot de vroedschap 23 januari 1664. In:

N. van der Monde: *Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht, 1840,* nr. 12, p. 419.

21. Moreelse, Hendrick. (1840). Rede tot de vroedschap 23 januari 1664. In: N. van der Monde: *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht, jaargang 1840,* nr. 11, p. 373.
22. Moreelse, Hendrick. (1840). Rede tot de vroedschap 23 januari 1664. In: N. van der Monde: *Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht, 1840,* nr. 11, p. 385.
23. Fockema Andreae, J.P. (1926). *De Stad Utrecht, haar historie en haar toekomst: twee voordrachten voor de Utrechtse Volksuniversiteit.* Utrecht: H. de Vroede. p. 30.
24. HUA, toegangsnummer 5013. *Alfabetische lijst nieuwe burgers 1701 – 1828.*
25. Perk, W.A.G. (1974). *Zes eeuwen molens in Nederland. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.* p. 221. De voornaamste grondstof van kunstmortel was de bagger uit de stadssingels en de grachten, die bewerkt werd op door paardenkracht aangedreven zogenaamde moddermolens.
26. Staveren, J. van. (1950). *De Geertegracht en de steenovens ten westen van Utrecht.* MOU juli1950, p. 49; idem: *Het echte en onechte Lijnpad.* MOU sept. 1951, tekening p. 50.
27. Hazewinkel, H.C. (1928). *Lakmoesindustrie in Oud-Utrecht.* JOU 1928 p. 193.
28. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U 272C056: Acte van scheiding en deling, verleden voor Nicolaas Willem Buddingh en Hendrik van Ommeren, notarissen te Utrecht op 24-2-1818.
29. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U317A017: Acte van koop op 9 juni 1823 van de herberg het Boompje, verleden voor Jan Hendrik van Grootveld, notaris te Utrecht.
30. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U324C017: In de acte van schuldbekentenis, verleden voor Gerard Hendrik Stevens, notaris te Utrecht op 24-02-1825, wordt vermeld dat J.H. Cazius woonde te Utrecht aan het Singel tussen de Tolsteeg- en de Catharijnepoort.
31. Wilmer, C.C.S. (1982). *Buitens binnen Utrecht. Vianen: Kwadraat.* p.26. In de 19e eeuw kwam ook een pannembakkerij met de naam 'Voorzorg' voor langs de Vecht in Oud- Zuilen. Deze behoorde toe aan de familie Voorsteegh. In 1966 werd deze fabriek, waarvan Wolter Weener op dat moment eigenaar was, gesloten en in 1970 afgebroken ten behoeve van woningbouw. Ten westen van de 1e moesgracht werd in 1840 de 'oven Rose' gesticht. Deze steenbakkerij was eigendom van de moeder en de broer van de bekende architect W.N. Rose, die ook ontwerpen heeft gemaakt voor het Stads- en Academisch Ziekenhuis
32. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U320B070: Verkoopakte Voorzorg aan Mr. J. Gerlings dd. 24-4-1840, verleden voor H. van Ommeren, notaris te Utrecht.
33. HUA, toegangsnummer 380. I: *Kattenwinkel, R. De industrie van de stad vanaf de Franse tijd tot 1900.* p. 77.
34. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U321E124: Verkoopakte van deel terrein van wijlen U.W.T. Cazius aan Gerlings, dd. 8-12-1866, verleden voor Mr. J.H. van Schermbeek notaris te Utrecht, nr. 18171.
35. HUA, Archief Ned. Spoorwegen. Toegang 959 inv. nr. 163211640: *Situatie stationemplacement en ontwerp brug.*
36. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U321E125: Verkoopakte van deel van het terrein Voorzorg t.b.v. oprichting Ziekenhuis door J. Gerlings aan de gemeente Utrecht dd. 22-1-1867, verleden voor Mr. J.H. van Schermbeek, notaris te Utrecht, nr 18218.
37. Acket, M.N. (1951). *Nogmaals het Lijnpad.* MOU november 1951. p.66. Vlg. schrijver zou er een foto zijn in HUA Top. Atlas nr. 3296. Deze foto is niet

- meer aanwezig. De afbeelding is een compositieschets verkregen naar de werktekening in: HUA Archief NS. Toegang nr. 959-1640.
38. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U325G024: Verkoopakte van 2 percelen dd. 2-6-1888, verleden voor H. van der Arentzen, notaris te Utrecht.
 39. Pekelharing, C.A. (1921). *Geschiedenis van de Vereenigde Gods- en Gasthuizen te Utrecht van 1817 tot 1917*. 1e gedeelte, Utrecht: College van Regenten der V.G.G. p. 171.
 40. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U335D020: Acte van oprichting Mij. Voorzorg dd. 15-3-1900, verleden voor W.C. Vuijstingh, notaris te Utrecht. Zie ook Volkstelling Utrecht 1824.
 41. Alg. Rijks Arch. Den Haag. 209.46 inv. 58798: Toekenning Koninklijke bewijling dd. 3 maart 1900.
 42. Utr. Prov. & Stedelijk Dagblad dd. 20 oktober 1900.
 43. Staal, C.H. (2006). *Beeldenstormen in de Dom*. In: *Domkerk, Bericht van de Stichting Vrienden van de Domkerk*. 18e jaargang, nr. 1, mei 2006. p. 10-11.
 44. De gemeenteraad had in 1887 vastgesteld dat voor straten in de uitlegplannen met veel doorgaand verkeer een straatbreedte van 14 meter moet gaan gelden, voor de overige straten een minimum straatbreedte van 12 meter.
 45. HUA, Gedrukte verzameling 1900 nr 389 a; ingekomen stukken nr. 38. nr. 233 F. Zie hiervoor SA 4-6 toeg. 704, inv. nr. F67* 138: Notulen gemeenteraadsvergadering 25-10-1900.
 46. HUA.: Fabricagecommissie. Toegang 1007-1; Inv. 3969-4269. Deze commissie was de voorloper van de gemeentelijke bouw- en woningdienst
 47. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U335D019: Koopakte nr. 1899 dd. 2-11-1901. verleden voor W.C. Vuijsting, notaris te Utrecht.
 48. Pey, Ineke. (2004). *Bouwen voor gezeten burgers*, Zwolle: Waanders. p. 306. Deze aannemers/architecten waren veelal bouwkundigen en/of mees-tertimmerlieden, die voor zichzelf waren begonnen en gebruik maakten voor de bouwtekening van voorbeeldenboeken en plaatwerken.
 49. *Ibid*, p. 289. De bouwexplosie aan het eind van de 19e eeuw ontstond door het beschikbaar komen van grote hoeveelheden bouwterrein buiten de voormalige wallen. Hierdoor kwam ook het bouwen voor de 'markt' in plaats van het bouwen 'op bestelling' in zwang. Dit leidde soms tot financiële problemen bij de kleine aannemers.
 50. De gedenksteen is gemetseld in de voorgevel van de woning Justus van Effenstraat 6.
 51. HUA, Bewaarde archieven UBC, 712-12. In de algemene ledenvergadering van 30 november 1938 werd tot liquidatie van de coöperatie besloten. Het huizenbezit werd verkocht, de obligaties afgelost en het resterende kasgeld van fl. 2052,70 geschonken aan de 'Utrechtsche Vereniging tot Verbetering van de Armenzorg'.
- ### 3. Het huis Catharijnesingel 78.
1. HUA, Fabricagecommissie Toegang 1007-1 inv. nr. 4189, dd. 28-04-1904. Utrecht stond in die tijd bekend om de gedetailleerde bouwverordening, de controle hierop door de bouwinspecteur en de handhaving hiervan.
 2. Pey, Ineke. (2004). *Bouwen voor gezeten burgers*; Zwolle: Waanders. p. 39. Het was een veel voorkomend verschijnsel dat aannemers en mees-tertimmerlieden villa's en herenhuizen ontwierpen.
 3. HUA, Fabricagecommissie. 1007-1 inv. nr. 4189, dd. 22-04-1904. Vergunningaanvraag bij de fabricagecommissie.
 4. Pey, Ineke. (2004). *Bouwen voor gezeten burgers*; p. 14. Onder een heren- huis werd een groot woonhuis in rijbebouwing verstaan, al dan niet aan de rooilijn, met een gevelbreedte van zeven meter of meer, tenminste twee bouwlagen met kap en gebouwd aan een straat die toentertijd als aanzienlijk werd beschouwd.
 5. HUA, Fabricagecommissie. 1007-1 inv. nr. 4194, dd. 12-09-1904, vlg. tekening nummer 300. Van Es jr. woonde toen al in de Justus v Effenstraat 20.
 6. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U335D024. Koopakte dd. 29-10-1904 legger 2329, dagregister. deel 657-59, verleden voor Mr. W.C.Vuijstingh, notaris te Utrecht.
 7. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U318I006. Hypotheekakte dd. 29-10-1904, verleden voor Mr. J.G. Brouwer Nijhof, notaris te Utrecht.
 8. Van Es had geen aannemersbedrijf, maar een bouwbedrijf. Vader en zoon waren architecten/bouwers voor eigen rekening. Zij wilden niet afhankelijk zijn van opdrachtgevers. Grondwerken, installaties en loodgieterswerk werden door derden gedaan.
 9. In 1888 zeven huizen aan het Kerkepad; in 1893 door grondaankoop en stichting vijf boven- en benedenwoningen in de Haagstraat 14-22. In de Kanaalstraat, Damstraat en aan de Blekerskade bouwden zij 12 nieuwe huizen.
 10. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U337A036. Koopakte dd. 5-2- 1896, verleden voor Mr. Christoffel Neijzel de Wilde, notaris te Utrecht.
 11. Hulten, Bibi van. (1992). *Jugendstil in Utrecht, Matrijs, Utrecht*. p. 24 ev. Kuijler was ook de architect van het hoekpand Voetiusstraat – Achter St. Pieter waar nu het antiquariaat van Beijer is gevestigd. Zie ook de gedenksteen in de zuil van het portiek.
 12. Het dubbel pand Catharijnesingel 78 – 79 is in april 1987 op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst.
 13. De topgevel is bij de februaristorm in 1953 in elkaar gestort en door de toenmalige eigenaar niet meer in de oorspronkelijke staat teruggebracht.
 14. Hulten, Bibi van. (1992). *Jugendstil in Utrecht, Matrijs, Utrecht*. p. 56.
 15. Onder andere het U.N. van 18-6-1997: 'Een fotowedstrijd over Utrechts glas-in-lood'; in het hier bovengenoemd boek: 'Jugendstil in Utrecht' van Bibi van Hulten; in 't busboekje van het GVU, lijn 12, 1991
 16. Mededelingen Ned. Ver. v. Vrienden van de Ceramiek 117/118 afb. 61 en 62 op p. 42.
 17. HUA, notarieel Archief 34-4 inv. nr. U321020. Testament dd. 11-4-1905 nr.27, verleden voor A.L.W. van Dobben, notaris te Utrecht
 18. HUA, notarieel Archief 830 inv. nr 299. Akte van scheiding en toedeling dd. 13-2-1906 nr.16; verleden voor A.L.W. van Dobben, notaris te Utrecht
 19. HUA, notarieel Archief 830 inv. nr 262. Koopakte dd. 22 mei 1911 nr.17, verleden voor H.J. Besier, notaris te Utrecht.
 20. Onderhandse verkoopakte dd. 3-8-1917 nr. 30 tussen verkoper en de Directie van de maatschappij ter exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht, vermeld in de koopakte beschreven in noot 28 hieronder.
 21. HUA, Archief N.S. Personeelsstaat N.S. volgnummer 17938
 22. HUA, Burg. Stand Utrecht. Gezinskaart van Vermeulen, Jan Joseph en gezinskaart van Carstens, George Frederik August
 23. Utr. Prov. en Stedelijk Dagblad van vrijdag 9 en maandag 12 oktober 1931.
 24. Gemeentelijke bouwvergunning is niet aangevraagd. De N.S. heeft deze wijziging in eigen beheer uitgevoerd.
 25. HUA, Archief N.S. Personeelsstaat N.S. volgnummer 38455
 26. HUA, Burg. Stand Utrecht. Huwelijksvoltrekking 20-2-1896 nr. 86
 27. HUA, Archief N.S. Personeelsstaat N.S. volgnummer 18576
 28. Koopakte dd. 13-3-1933, dagregister 1107 nummer 27, verleden voor Mr. Thomas Snellen, notaris te Utrecht.
 29. HUA. Archief N.S. Personeelsstaat N.S. volgnummer 8752
 30. Koopakte dd. 6 –9-1950, dagregister 176 nummer 643; verleden voor A.M. Brouwer, notaris te Utrecht.
 31. Jongere bouwkunst in Utrecht; onder redactie van de gemeentelijke Monumentencommissie Utrecht, Westers Utrecht. z.j. p. 39 ev.
 32. Bijlage bij Bouw 10, Elsevier; oktober 1997.

33. Moreelse, Hendrick. (1840). Rede tot de vroedschap 23 januari 1664. In: N. van der Monde: Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht, 1840, nr. 11, p. 388.
34. Kouwer, B.J. en Lameris, H.J. (1908). Iets uit de Geschiedenis der klinieken voor Heel- en Verloskunde der Rijksuniversiteit te Utrecht.. Kampen: Stads Boek- en Courantdrukkerij. p. 93.

Overige geraadpleegde literatuur.

- Asch van Wijck, Jhr. H.M.A.J. van (1843). Levensschets van Hendrick Moreelse. Utrecht: N.van der Monde.
- Biesma, Hedde. (1999). Ridders in een klooster, Het Duitse Huis in Utrecht. Utrecht: Matrijs.
- Bruin, R.E. de, e.a. (2000). 'Een paradijs vol weelde'. Geschiedenis van de stad Utrecht. Utrecht: Matrijs.
- Calkoen, C.G. (1898-1899). Wateren binnen het Sticht van Utrecht. HUA. 697.3.
- Dekker, C. (1983). Het Krommerijgebied in de middeleeuwen. Utrecht: Walburg Pers.
- Geer van Oudegein, Jhr. J.J. de. (1875). Het Oude Trecht als de Oorsprong der Stad Utrecht. Utrecht: Kemink en zoon.
- Haslinghuis, E.J. (1956). De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, deel II, 1e stuk: de gemeente Utrecht. 's-Gravenhage: Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf.
- Heeringa, K. (z.j). Hoofdstukken uit de geschiedenis van het Nedersticht. Overdruk uit Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheden. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Hinsbergen, P.J.C.G. (1982) Inventarisatie van het Archief van de Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht 1200-1811. Utrecht: HUA.
- Immink, P.W.A. (1942). 'De stadsvrijheid van Utrecht'. Opstellen aangeboden aan prof. dr. D.G. Jhr. Rengers Hora Siccama. Utrecht: de Vroede.
- Koopstra, M. (2002). 'Weest Ritter ende guet man ende hout Ridderlijke Oerde'. Utrecht: Ridderlijke Duitse Orde Balije van Utrecht.
- Monde, N. v.d. (1844-1846). Geschied- en Oudheidkundige Beschrijving van de pleinen, straten, stegen, waterleidingen, wedden, putten en pompen der stad Utrecht. 1e deel.(1844); 3e deel (1846).
- Noppen, M.J. (1986). Stichtse steenbakkerij. Een bijdrage tot de geschiedenis van deze tak van nijverheid in en om de stad Utrecht. HUA.: LXXVC 47.
- Schaap, D. (1988). Vaarwel Catharijnesingel. Academisch Ziekenhuis Utrecht. Utrecht: Matrijs.
- Stokroos, M.L. (1985). Terra cotta in Nederland. Amsterdam: Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg: Stadsdrukkerij van Amsterdam.
- Tuuk, L.A. van der. (1998). De Lijnpad-Rijn heeft niet bestaan. MOU 1998-2.
- Wilmer, C.C.S. (2005). De getekende stad 1550-1900. Utrecht in oude tekeningen. Utrecht: Matrijs.

Aan de totstandkoming van dit Steen-Goed hebben meer personen bijgedragen dan de auteur alleen. Het is mij een aangename taak mijn dank en erkentelijkheid uit te spreken aan Wim Zwanikken voor de waardevolle aanpassingen en kritische opmerkingen inzake verschillende onderdelen van de tekst en index. Ook dank aan de overige collega's van de werkgroep Historisch Onderzoek van het Utrechts Monumentenfonds voor hun opmerkingen en adviezen. Met name ben ik bijzondere dank verschuldigd aan Dirk van Sichem en Simon den Daas voor de vormgeving van de kaartjes, voor de opmaak en voor de inspanning om de uitgave te verwezenlijken.

Joop van Markesteijn

